

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

B. M. B. A. M. M. M.
підпис наукового керівника ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Мовна стійкість та мовна стратифікація	7
Поняття мовної стійкості та його соціологічна концептуалізація	7
Постколоніальна теорія як теоретико-методологічна основа дослідження мовної стійкості	12
Розділ 2. Мовна стратифікація як вимір соціальної стратифікації	18
Вихідні засади операціоналізації мовної стійкості	19
Шкала мовної стійкості	22
Розділ 3. Варіативність мовної стійкості в студентському середовищі	27
Соціально-демографічний портрет респондента	27
Стратифікаційні характеристики мовної стійкості	31
Зниження поляризації мовців: інтенціональний вимір	44
Висновки	53
Перелік використаних джерел	58
Додатки	62

Вступ

Актуальність дослідження. На сьогодні мовне питання є надзвичайно актуальним напрямком політичної та громадської діяльності в Україні. Політичні верхівки безустанно апелюють до мови як одного із визначальних факторів існування української нації та української держави, формуючи уявлення громадськості щодо мовної політики як важливого стратегічного напрямку діяльності держави. Питання статусу різних мов в Україні неодноразово впродовж останніх кількох десятиліть підлягало політичній інструменталізації. Опитування громадської думки останніх років чітко засвідчують, що в українському суспільстві сформувався відносно стійкий консенсус стосовно статусу української мови як єдиної державної та як важливого атрибуту національної державності [Kantar Україна, 2019; Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2020]. Декларативне ставлення українців до мовної ситуації більш-менш зрозуміле, проте функціональні виміри мововжитку лишаються відносно маловивченими. Проблема не в останню чергу пов'язана із слабкістю теоретико-методологічної бази для вивчення мовної ситуації в соціології, а також перевагою емпіричних досліджень, зорієнтованих здебільшого на політичний консалтинг та ринкові цілі, що в свою чергу впливає на переважні дослідницькі пріоритети. Таким чином, нагально постає питання пошуку нових теоретико-методологічних орієнтирів у дослідженні різних соціоструктурних аспектів мовної ситуації, зокрема у функціональному вимірі. Важливим аспектом полілінгвістичної мовної ситуації є мовна стійкість, який лишається доволі маловивченим об'єктом у соціології, хоча дослідження явища мовної стійкості могло б допомогти більш ретельно відповісти на питання про тяглість соціокультурних ієрархій, пов'язаних із тривалою засадничою нерівністю української та російської мов в українському суспільстві. У цьому контексті особливо важливим є вивчення мовної стійкості молоді, зокрема студентства, що хронологічно найбільш віддалене у часі від радянського суспільства, де функціональна нееквівалентність мов була яскравою рисою мовної ситуації.

Дослідження 1999 року, проведене під керівництвом Тетяни Бурди серед студентів кількох київських ЗВО, продемонструвало, що україномовні респонденти характеризувалися нижчою мовною стійкістю, ніж російськомовні [Масенко, 2004].

До того ж, мовна політика України є стратегічно важливим напрямком діяльності з точки зору аспекту налагодження контактів із європейською політичною спільнотою. Це підтверджує актуальність детального вивчення мовної ситуації в Країні. Примітною є критика важливих європейських інституцій мовної політики уряду України впродовж 2010-2011 років, результатом якої став сумнозвісний «Закон Колісніченка-Ківалова». Зазначається, що так звана Європейська хартія регіональних мов та мов меншин повертає Україну назад до політики русифікації, оскільки «...він повністю звільняє російськомовне населення від обов'язку вивчати українську мову» [Бестельс-Дільгер, 2012]. У суспільствах, де тривалий час існувала засаднича нерівність між мовами, нижча мовна стійкість зазвичай властива носіям більш уразливих у своєму статусі мов, в таких ситуаціях мовна стійкість є інструментом відтворення панівних культурних ієрархій. Чи зберігається дана тенденція серед студентської молоді сьогодні? Відповідь на це питання допомогла б ґрунтовніше підійти до вивчення ступеня тривкості культурних ієрархій, пов'язаних із радянським і пострадянським інституційним спадком. Спершу планувалося відібрати для емпіричного дослідження декілька ЗВО Києва, проте карантинні заходи та ресурсні обмеження дослідження змусили зупинитися винятково на Київському університеті та факультеті соціології як конкретному кейсі.

Об'єкт дослідження – мовна стійкість студентів факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Предмет дослідження – соціоструктурні виміри мовної стійкості студентства факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета дослідження – оцінити мовну стійкість студентства факультету соціології.

Завдання дослідження:

- 1) концептуально окреслити зв'язок мовної стійкості та соціоструктурних вимірів суспільства;
- 2) розробити інструмент оцінки мовної стійкості;
- 3) визначити зв'язок мовної стійкості студентства із стратифікаційними характеристиками груп, до яких належать студенти.

Розділ 1. Мовна стійкість та мовна стратифікація

Мова є колективним та соціальним явищем. Вона обрамлює соціальну інтеракцію, вона інституційно обмежує варіативність можливих людських висловлювань, зводячи їх до доречних та вживаних у конкретній соціальній ситуації. Всі етапи соціалізації та інституційний порядок – усе це існує в мові та завдяки мові. Мова є засадничим для соціального порядку інститутом [Бергер, 2004]. Як писав Жан Франсуа Ліотар: «Ми не формуємо без необхідності стабільні мовні комбінації, а властивості, якими ми їх наділяємо, не завжди піддаються комунікації» [Ліотар, 1998].

Мова є домінантою нашого існування. Характер комунікації між індивідами та соціальними групами часто є визначальним аспектом, який задає напрям структурним змінам у суспільстві. Окрім того, часто мова стає маркером соціальної структури суспільства. Ролан Барт, представник напрямку постструктуралістської семіотики вважав, що значення, які становлять суть соціальних дій завжди вивчаються у контексті форми – мови [Барт, 1996: с.6]. Розуміючи принципи функціонування мови як соціального явища, ми розумітимемо те, як функціонує суспільство, оскільки мова є одним із найважливіших факторів, що формують індивідуальну та колективну поведінку в соціумі.

Поняття мовної стійкості та його соціологічна концептуалізація

Мовна ситуація є фундаментальною категорією в соціолінгвістиці та в соціології мови. Мовна ситуація відображає форми існування мов у межах одного суспільства та характеризує індивідуальну та колективну мовну поведінку. Можемо визначити **мовну ситуацію** як загальні соціальні контексти мововжитку, а **мововжиток** – як сукупність практик послуговування мовами в суспільстві чи в окремих спільнотах. Мовна ситуація включає в себе як соціальні чинники макрорівня, так і мовну поведінку, що описує практики мововжитку на мікрорівні. **Мовна стійкість** – це цілеспрямоване свідоме вживання певної мови, яке не залежить від мови співрозмовника у комунікації.

Мовна поведінка індивідів характеризується різноманіттям ситуаційних контекстів (наприклад, вжиток різних стилів однієї мови чи різних мов у публічному чи приватному житті, у місті чи селі тощо). Соціолектичне різноманіття засвідчує соціальний характер цих ситуацій (наприклад, вжиток літературної мови чи говірки). Соціальна детермінованість цього вжитку ще більш виражена в суспільствах, де послуговуються декількома мовами, які нерідко мають неоднаковий історично зумовлений статус. Нерідко стан такого співіснування описують поняттям «білінгвізм» - володінням індивідом двома чи більше мовами як рідними, що, однак, видається не цілком доречним, оскільки білінгвізм насамперед передбачає засадничу функціональну еквівалентність мов і зустрічається набагато рідше, ніж це може здаватися на перший погляд. Нерідко за різними мовами закріплені різні функціональні сфери, які вмонтовані у системи актуальних соціальних ієрархій і як відображають, так і відтворюють існуючий соціальний порядок.

Часто можна почути, як українську мовну ситуацію воліють описувати за допомогою явища білінгвізму, проте це не зовсім правильно. Поточну полілінгвістичну ситуацію в Україні – співіснування кількох мов, які засадничо функціонально нееквівалентні, більш коректно описувати через поняття «диглосія», тому що білінгвізм не передбачає ранжування мов вжитку за умовною «престижністю», яке в цілому властиве країнам, що знаходилися в позиції культурної залежності, він можливий лише за умови паритету використання мов. У подальшому ми послуговуватимемося саме поняттям диглосії.

В науковий обіг термін «диглосія» вперше ввів американський соціолінгвіст Чарльз Фергюсон у другій половині ХХ століття. В Енциклопедичному словнику класичних мов дається визначення: «Диглосія - одночасне існування в суспільстві двох мов або двох різних форм однієї мови, застосовуваних у різних функціональних сферах» [Звонська, 2017: с. 157]. Фергюсон диференціює мови у співвідношенні диглосії за категорією престижності, набутої в умовах функціонування конкретної культурної

системи: *high (H)* – зазвичай літературна мова, вона є формалізованою, інституціоналізованою та має вищий рівень престижу, *low (L)* – мова простонароддя, діалекти, суржик [Ferguson, 1959: с. 327]. За умов диглосії ступінь мовної стійкості як готовність індивіда чи групи послуговуватися рідною/основою для них мовою всупереч функціональному багатоманіттю мовних систем може слугувати демонстративним індикатором мовної стратифікації як виміру соціальної стратифікації.

Варто зазначити, що існує сильний зв'язок між мовною стійкістю та диглосією. Наявність у мовній структурі певного суспільства або спільноти диглосії як стрижневого елемента свідчить про як мінімум послаблену мовну стійкість. І навпаки, у країнах, де тотальне домінування певної мови вже є культурною та історичною традицією, де ніщо не перешкоджає розвитку та існування мови очевидною та логічною є наявність високої мовної стійкості. Щодо умов формування мовної стійкості у державному контексті, то Олександр Ткаченко, український мовознавець, виділяє чотири складових формування мовної стійкості народу: історична пам'ять, національна свідомість та солідарність, національна культура та продуктивна взаємодія з іншими народами та етносами, що мешкають на одній території із носіями мови. Також окремо автор зазначає, що саме аспекти національної території, ефективної економіки, стабільної держави та високого рівня культури є засадничими у формуванні мовної стійкості людини [Ткаченко, 1990: с.7].

Взагалі ж тема мовної стійкості та диглосії у соціології лишається маловивченою. Зазвичай пальма першості у дослідженні цієї теми зі зрозумілих причин належить соціолінгвістиці. Проте варто пам'ятати, що соціологія та соціолінгвістика хоч і мають спільний предмет дослідження, але різняться об'єкти: очевидно, що у соціолінгвістиці об'єктом дослідження виступає мова, а у соціології – суспільство. Відповідно, фокус наукових досліджень у соціології базується на мовній поведінці індивіда у соціальному контексті. Як зазначає Л. Ніколаєнко, мова – це соціальний процес, який знаходиться у зв'язку із іншими соціальними процесами [Ніколаєнко, 2012]. Також з приводу

цього український мовознавець Юрій Шевельов писав: «... а особливо, коли – як у випадку української мови – більшість (українці) перебуває під владою меншости чи меншостей [...] мовне питання неминуче перестане бути тільки лінгвістичним питанням, а стає також – і то часто насамперед – питанням політичним, соціальним і культурним» [Шевельов, 1987: с. 5-6]. У своїх працях фахівці-соціолінгвісти не торкаються поселенського аспекту, зокрема фактору структурних особливостей українського населення. В арсеналі соціологічних наукових доробків та досліджень ця тематика теж поки не набула належного поширення, проте надзвичайно активно досліджується загальна мовна поведінка населення України, що розширює горизонти для порівняння та аналітичних роздумів і розробки гіпотез на поприщі теми мовної стійкості.

Взагалі ж із соціологічної точки зору, мовна поведінка (елементом якої є різний ступінь мовної стійкості за умов диглосії) є не сукупністю довільних дій, а проявом мовної стратифікації як виміру соціальної стратифікації. В українській соціології мовна поведінка сприймається часто як дана, тому переважають дескриптивні підходи до її дослідження (вжиток тої чи іншої мови або ступінь підтримки тих чи інших політичних рішень у мовній царині). Примітною рисою наукових інтересів деяких соціолінгвістів, насамперед, Л. Масенко є розгляд мовної ситуації з точки зору конфлікту російської та української мов в українському мовному просторі, а також розгляд існування української мови з точки зору існування в постколоніальному середовищі [Масенко, 2005]. Також над дослідженням цієї теми в Україні працює Орест Ткаченко («Українська мова: сьогодення й історична перспектива», «Проблема мовної стійкості та її джерела» [Ткаченко, 2014, 1990]).

Розглядаючи мовну стійкість у контексті сьогоденної культурно-політичної ситуації в Україні, стає очевидним її характер двоїстості та невизначеності, оскільки мовна ситуація в Україні сьогодні трактується як полілінгвістична. За даними травневої хвилі Kantar TNS OnlineTrack у 2019 році, 63% респондентів визначили українську мову як рідну, 35% обрали російську [Kantar Україна, 2019]. Л. Масенко констатувала, що мовна ситуація

в Україні кінця ХХ ст. спричинена, насамперед, зникненням одномовних середовищ та збільшенням частки російськомовного населення України. Окрім цього, як застережливо зауважує дослідниця, характер української двомовності є «проміжним етапом у процесі мовного зсуву до російської одномовності» [Масенко, 2002: с. 12]. Разом із тим спостерігається тенденція до зрощення престижу української у суспільстві. Такий висновок роблять Фудерер Т. О. та Данилевська О. М. у своєму доробку, присвяченому висвітленню порівняння результатів опитувань 2006 та 2017 року на основі аналізу відповідей респондентів та порівняння результатів досліджень [Фудерер, 2019].

Явище ідентичності у суспільстві впливає на мововжиток на користь тієї мови, яка закріплена за певним суспільством або спільнотою зі статусом національної мови, мови загального вжитку. Упродовж останніх років після розпаду Радянського Союзу ми спостерігаємо відчутну зміну самоідентифікації громадян. Станом на 2001 рік, коли був проведений Всеукраїнський перепис населення, 77,8% громадян України вважали себе українцями і 17,3% - росіянами. Проте протягом останніх двох десятиріч років відчутною є тенденція зміни ідентифікації українців, яка тягне за собою зміну національного складу України. Все більше громадян називають себе українцями. Безумовно, здобуття країною незалежності, дві Революції, війна на Сході, анексія Криму та інші проблеми, що постали із наростаючої конфліктності та агресії Російської Федерації стосовно України, а також стратегічна політика попередньої влади щодо зміцнення позицій інституту національної ідентичності зіграли вирішальну роль у формуванні каркасу для української ідентичності. За даними третьої хвилі дослідження Центру Разумкова «Формування спільної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики», проведеної у 2017 році, 92% респондентів вважають себе етнічними українцями і 6% - етнічними росіянами. [Центр Разумкова, 2017]. У квітні-червні того ж 2017 року Інститут Горшеніна з Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі провели масштабне дослідження «Українське суспільство та європейські цінності». Згідно з розподілом

відповідей на запитання щодо національності, 92,6% ідентифікували себе як українців, ще 5,5% ототожнювали себе із росіянами [Інститут Горшеніна, 2017]. Ці дані є ілюстративним доказом позитивної динаміки зміни ідентичності населення України.

Зміна ідентифікації громадян України і зростання значення громадянської ідентичності засвідчує процесуальний характер ідентичності – теза, яка є загальновизнаною в сучасних теоріях ідентичності (і використовується в найрізноманітніших дослідженнях: від досліджень споживчої поведінки до національної ідентичності) [див. деякі зразки – Wangler, 2012; Cherrier, 2007]. Водночас стабільна кристалізація громадянської ідентичності супроводжується більш повільною зміною мовної практики [Кулик, 2017], що з точки зору постколоніальної теорії може розглядатися як імпліцитна тривкість структур панування, пов'язану із функціональними нерівностями мов у суспільстві. Підсилює інтерес до процесу формування ідентичності постмодерна кон'юнктура сьогоденних соціальних процесів, сповнена плюралізму та багатоманітності. У тому ж Радянському Союзі ідентичність базувалася на ідеї радянськості, виключаючи національний аспект та суб'єктність. І лише здобувши незалежність, Україна поставила перед собою надзвичайно важливе стратегічне завдання – відновити національну українську ідентичність, фактично підірвану внаслідок перебування України в складі Радянського Союзу Соціалістичних Республік.

Постколоніальна теорія як теоретико-методологічна основа дослідження мовної стійкості

Ми розглядаємо мовну ситуацію в Україні крізь призму теорії постколоніалізму. Тривалий час Україна знаходилася у складі імперій, панування яких базувалося не лише на політичному насиллі, але й культурній гегемонії, зокрема у сфері мововжитку: українська мова протягом тривалого часу піддавалася репресіям та викоріненню. Постколоніалізм як самостійна інтелектуальна течія почав своє становлення у другій половині ХХ століття як похідна напрямку колоніалізму в суспільно-політичних науках, навіть радше

обумовлюючись як наслідок останнього. Згідно з основною ідеєю постколоніалізму, розвиток передових європейських країн відбувався за допомогою експлуатації країн-колоній, і країни колонії, хоч уже і не перебуваючи під протекцією імперій, досі розвиваються в умовах наслідків перебування у підвладному стані. Основною контекстуальною складовою виступає аналіз проблем сучасного розвитку деяких країн крізь призму їхньої історичного становища підпорядкованості у співвідношенні «метрополія-колонія». Важливою рисою постколоніальної теорії є підкреслено велика увага до культурних ієрархій, які підлягають інтеріоризації населенням країн-колоній. Недарма фундаментальні праці в цій галузі спершу з'являлися у царині літературознавства та культурології [про роль культури в підтримці імперіалізму див. класичну роботу Саїд, 2007]. Культурний колоніалізм розглядається як «комплекс заходів (існування культурних установ, ідеологій, практик, а також риторичних стратегій) у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади – гегемонії» [Павлишин, 1996]. У підтримці цієї гегемонії (відсилання до поняття А. Грамші) також вагому роль може відігравати інституційне та діяльнісне закріплення функціональної нееквівалентності мововжитку. У радянській практиці зразками такого може слугувати система доплат за вчителювання російською на рівні середньої освіти, переведення вищої освіти в УРСР на російську мову викладання, тоді як початкова та середня могла бути частково україномовною, надання переваги в друці фахової спеціалізованої літератури російською тощо. Говорячи про постколоніалізм, неможливо не згадати про праці Франца Фанона, зокрема про його опус «Гнані та голодні», в якому він розмірковує над долею колишніх колонізованих країн та згубні наслідки політики колонізації для підлеглих країн в цілому [Фанон, 2016].

Питання українсько-російських відносин під кутом зору колоніалізму стояло досить гостро у порядку денному з моменту інтелектуального оформлення української соціології. Микита Шаповал вбачав шлях до «найгіршого колоніального капіталізму» через комунізм з історичної точки

зору, який вже у соціально-політичному вимірі призведе до голоду, терору та громадських війн [Шаповал, 1936: с.7]. У його праці «Соціологія українського відродження» постає проблема формування національної свідомості. Борючись проти колоніального визиску, у етносу розвивається відчуття солідарності, яке призводить до формування національної свідомості, а потім і суверенної нації, яка має свої інтереси, здоровий егоїзм та яка культивує колективну свідомість в її «органах» - у мові, мистецтві, письменстві та науці [Шаповал, 1936: с.24]. В іншій праці «Велика революція» М. Шаповал розмірковує над українською революцією, спричиненою протекторатом царату, що врешті призвів до всенародного зубожіння [Шаповал, 1928]. М. Шаповал був першим українським соціологом, який аналізував українсько-російські відносини крізь призму колоніалізму. Розгляд цих відносин у колоніальному ключі вслід підхопили й деякі українські марксистки. Втім, спершу лише економічна залежність була об'єктом їхнього дослідження. З цієї точки зору Україна була повноцінною колонією Росії, національна економіка України була частиною загальнорадянського господарського комплексу. Микола Волобуєв у своїй праці «До проблеми української економіки» окреслив етапи розвитку «руського капіталізму», протягом якого розвивалася колоніальна залежність українських земель. О. Оглоблін, як завважив Волобуєв, зазначав, що у той час, як продукти українського господарства уже тривалий час користувалися попитом на європейському ринку, російське виробництво лише зароджувалося, і «..русько-торговельний капіталізм, вільніш у прорубане до Європи вікно визирнувши, повинен був потурбуватися закриттям деяких дверей, і передусім самостійної торгівлі української, аби запобігти шкідливих для нього вітрів» [Волобуєв, 1928: с. 6]. Низка обмежувальних заходів та поступова узурпація торговельного простору України призвела до перетворення українського господарства на джерело сировини для російських капіталістичних сил. Більше того, українська промисловість почала занепадати, оскільки Росія усвідомлювала ту міць, яка стоїть за розвинутими промисловими силами і менш за все воліла дати Україні економічної незалежності. З роками політика

Росії відносно України фактично не змінювалася: зашморг час від часу послаблювали, даючи розвиватися торгівельним відносинам, але суто у ключі експлуатації української сировини.

Так звані багатонаціональні капіталістичні комплекси, яким, власне, була і Росія свого часу, складали основу загального світового комплексу капіталізму. Характеризуючи тогочасний стан російської економіки, Волобуєв пише: «Отже, на питання, чи була єдина російська дореволюційна економіка, слід дати таку відповідь: вона була єдиною на антагоністичній, імперіялістичній основі, але з погляду центробіжних сил пригнічених нею колоній вона була комплексом національних економік» [Волобуєв, 1928: с. 185]. Звичайно, Волобуєв пізніше піддався репресіям за ці досить сміливі ідеї.

Згодом у коло проблематики українсько-російських відносин увійшов і культурний аспект. Автор Чернцов у статті «Розвиток науки на Україні до і після Жовтня» піднімає тему розвитку науки в тогочасній Україні суто у формі визвольної боротьби поневоленого народу. Він зазначає, що «Україна в економічному відношенні до Жовтня була колонією, а у політично-національному – поневоленою нацією, що не мала своєї держави і перебувала під «опікою» велико-російської держави» [Чернцов, 1929: с. 133]. Проте ці автори робили більший акцент на соціально-економічних і політичних вимірах колоніалізму. До того ж, деякі з них, як Чернцов, не бачили зв'язку ознак культурного колоніалізму в радянській системі. Влучно підкреслює мовну ситуацію Радянського Союзу Ігор Кручик у своїй статті «Діти радянської вдови» для порталу «Критика»: «...російська мова таки була загальновизнаною «латиною» радянської імперії, її культурною «лінгва франка» [Кручик, 2014]. «Тобто Україна не тільки не утискає російськомовну літературу, а й толерує її мірою економічної спромоги» [Кручик, 2014] – дійсно, протягом тривалого часу після розпаду Радянського Союзу російська мова у культурі мала підтримку з боку державної влади на теренах України. Премії для російськомовних літераторів, поетичні фестивалі, російськомовні видання та часописи – усе це й сьогодні підтримує існування спадщини радянської

культури. Автор також звертається до творчості одного із найбільш впливових теоретиків постколоніалізму Гомі Бгабги для створення підґрунтя своїх поглядів на двомовність в Україні як наслідок колоніальної залежності останньої впродовж тривалого шмату історії. Цікаво, що зараз у наукових колах все ж точаться дискусії з приводу статусу Росії як спадкоємиці саме колоніальних утворень та, відповідно, колонізованої ролі України [Норбук, 2015]. Зокрема той же Микола Волобуєв писав про те, що українська модель підлеглості є унікальною, тому класичні установки течії колоніалізму не зовсім придатні, аби застосовувати їх для опису становища українських земель, і тому він запропонував термін «колоній європейського типу» для опису подібних випадків, зокрема й українського. Проте все ж колоній. Зазвичай каменем спотикання стає аргумент концептуального визначення поняття колонії: мовляв, Україна була частиною Європи, а витoki постколоніалістичної думки варто шукати в Алжирі, Індії чи Мартиніці, тому є неправильним надавати Україні статусу колонії. З цього приводу Степан Величенко (англ. Stephen Velychenko), канадський історик українського походження вважає, що не має значення фізичне розташування та віддаленість метрополій від колоній, є сенс лише у економічному та матеріально-технічному розриві між ними. Також як аргумент проти думки про те, що Україна не була колонією, оскільки вона не піддавалася дискримінації за «видимими» ознаками Величенко наводить тезу про дискримінацію за типом поведінки, як-от репресії української та україномовних радянщиною [Величенко, 2009].

Врешті-решт, актуальності ця тема набуває там, де розпочинається усвідомлення насправді хиткої та вразливої позиції української мови. Перебіг процесів мовної асиміляції може поставити під загрозу існування української мови, варто лиш їм надати конкретного спрямування в хибне русло. В умовах трансформації українського суспільства, в умовах перехідного віку, формації варто дуже обережно та водночас дуже строго контролювати мовну ситуацію. Перш за все це стосується мовної політики держави, яка має включати в себе законодавче регулювання процесів мововжитку, запровадження культури

сприяння українській мові, забезпечення захищеності та стійкої позиції української мови як державної, а також впровадження політики популяризації української серед населення, тим самим звівши нанівець усі можливі спекуляції та маніпуляції щодо цієї теми, які можуть «зіграти на руку» зацікавленим у дестабілізації українського суспільства особам.

Із даної теоретико-методологічної рамки закономірно сформулювати низку гіпотез. Модальність гіпотез залежатиме від того, яку точку зору обрати – тяглість культурних ієрархій, сформованих досвідом колоніальної залежності зберігається або ж не зберігається. Нижче подано формулювання гіпотез, виходячи із тези про те, що культурні ієрархії, детерміновані колоніальним досвідом є досі релевантними та актуальними. Такий спосіб формулювання допоможе чіткіше бачити відмінності у разі, якщо їхні прояви будуть зафіксовані емпірично. Оскільки русифікація була більш успішною в містах, аніж у селах, а також висхідна соціальна мобільність за умов мовної стратифікації зазвичай супроводжувалася зміною мовної поведінки, було сформульовано гіпотези щодо поселенського, економічного та міжгенераційного вимірів мовної стратифікації:

- 1) російськомовні респонденти характеризуватимуться вищою мовною стійкістю, ніж україномовні;
- 2) серед російськомовних респондентів переважають вихідці із мегаполісів;
- 3) серед вихідців із сільської місцевості переважають україномовні респонденти;
- 4) існує відмінність в майновому становищі сімей україномовних і російськомовних респондентів;
- 5) вжиток суржика більш властивий респондентам із низькою мовною стійкістю;
- 6) розмежування Ми-Вони для носіїв різних виразно артикульоване.

Розділ 2. Мовна стратифікація як вимір соціальної стратифікації

Мова є першим інститутом, з яким стикається індивід [Бергер, 2004]. Її роль у процесах регулювання соціальних взаємодій важко переоцінити, тож закономірно стверджувати, що мова відіграє фундаментальну роль у процесах соціальної стратифікації на рівні з економічними та іншими чинниками. У цьому дослідженні ми розглядаємо мовну стратифікацію як вимір соціальної. **Мовну стратифікацію** пропонуємо розглядати як сукупність ієрархій, що кристалізуються та відтворюються в суспільстві за підставою мововжитку, множина проявів якого часто пов'язана із різними формами соціальної кон'юнктури (політичними лояльностями, культурним престижем, різними формами панування). Мови досить рідко перебувають в еквівалентних позиціях, оскільки символічно відображають історично тривкі ієрархії в суспільстві. Такі ієрархії нерідко пов'язані із багатьма чинниками, які історично формувалися на етапі переходу від традиційного до модерного суспільства, наприклад досвідом імперського панування, перебігом модернізації в полілінгвістичному суспільстві і пов'язаними із цим поселенськими розколами, ієрархіями престижу, політичною привілейованістю носіїв різних мов тощо [Lipset, Rokkan 1967]. Оскільки становлення інституту модерної держави, а з ним і бюрократичного панування пов'язане із формуванням мовно гомогенних спільнот, в поліетнічних імперіях та багатонаціональних ранньомодерних державах це часто супроводжувалося процесами примусової маргіналізації міноритарних мов, які в силу різних соціоісторичних чинників опинялися в більш уразливих позиціях [прикладі – Драгоманов 1991; про розбіжності між мовним розмаїттям і політично організованими націями див. Шнаппер 2007: 79-80]. Такі ієрархічні позиції можуть призводити до зв'язку між використанням певної мовної системи та приналежністю до конкретної соціальної верстви населення. Мовна стратифікація відображає те, яким чином поширення певної мовної традиції у суспільстві взаємопов'язано із структурними вимірами суспільства, насамперед із регіоном проживання, рівнем матеріальної забезпеченості, специфікою професійної діяльності людини тощо. Отже, мовна

стратифікація певним чином означає ієрархізацію населення залежно від вживаного тою чи іншою верствою мови у певному структурному контексті.

Вихідні засади операціоналізації мовної стійкості

Хоча вжиток мови у полілінгвістичному суспільстві часом пояснюється довільною зручністю, мовна стратифікація насправді виражає тяглість стратифікаційних практик та інтеріоризацію стереотипів, актуальних для даного суспільства. Тяглість мовних практик та інтерналізованої мовної поведінки в цілому є передумовою відтворення мовної нерівності, тому важливо дізнатися, чи відтворюється ця нерівність сьогодні. Ми виходимо із тез про наявність досвіду імперського панування в Україні, з чим згодні, зокрема, дослідники, які обирають інші, окрім постколоніального, підходи [див. приклад, сфокусований на цінностях, а не на мовному вжитку у Куценко, Горбачик 2014]. У даному разі йдеться не лише про Російську імперію, але й про СРСР як імперію за структурним критерієм, який прийнятий у соціології, політології та історичній науці [Мотиль, 2009]. Такий досвід, зокрема, виражався в нееквівалентній позиції української та російської мов, що є другою вихідною тезою. За доби радянщини державна мовна політика була цілковито спрямована на максимальне зменшення впливу української та водночас поширення російської мови у всіх сферах життя суспільства. Змінювався правопис, наближаючись таким чином до норм російської літературної мови, аби була змога усунути так звану мовну прірву [Кириченко, 2016]. На користь цього також свідчать повальні арешти та репресії україномовних діячів царини культури, науки, усунення україномовних державних діячів від влади, Голодомори тридцятих років, спрямовані на винищення сільського україномовного населення, депортація галичан до Сибіру [Мельник, 2015]. Разом з тим це питання регулювалося і на законодавчому рівні: 1959 року Верховна Рада УРСР прийняла постанову Пленуму ЦК КПРС про перехід українських шкіл на російську мову викладання [Історична правда, 2012]. Історія переписувалася, література цензурувалася та підпадала під єдину літературну норму соцреалізму. Багатослівна оцінка перебігу мовної ситуації в

УРСР представлена в памфлеті Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Він пише: «...щодо "відтіснення української мови на другий план", то воно здійснене, так би мовити, по всіх важливих лініях, і дуже й дуже твердо, воістину "безкомпромісно"» [Дзюба, 1968: с. 188]. Тобто, українська мова де-факто була витіснена російською з усіх найбільш стратегічно важливих позицій.

Усі зазначені вище речі можна пояснити, проаналізувавши зв'язок мовної поведінки з іншими стратифікаційними параметрами. Мовна стійкість тісно пов'язана із ситуацією мовної стратифікації. Історичний контекст яскраво демонструє те, яким чином формувалася сьогоденна мовна ситуація. Чи не найбільш яскравим відбитком відобразилася доба радянщини, оскільки, власне, минуло досить небагато часу після завершення епохи Радянського Союзу, тож ментальне переналаштування ще не завершило свій життєвий цикл. Політика Радянського союзу була налаштована, насамперед, на знищення національних зачатків та формування радянської ідентичності. Основними засобами впровадження тодішньої культурної політики була агресивна русифікація та асиміляція. Зросійщення було стратегічно важливим методом для здобуття гегемонії, тож це було характерним фактично для усіх сфер життя суспільства. Російська мова застосовувалася на державному рівні, що легітимізувало її статус як домінантної мови. Разом із кількісним нарощенням потужності застосовувалася політика опору українськості, що значно послаблювало становище української мови на теренах тодішньої УРСР. Чимало теперішніх соціально-політичних та економічних проблем країн Східної Європи є наслідками колишньої політики експансії Радянського Союзу по відношенню до цих країн. Цією тезою оперує теорія постколоніалізму: теперішній стан країни потрібно розглядати крізь призму історичного становища підпорядкованості. Типові риси колоніальної політики на кшталт встановлення влади диктатури та формування «поліцейської держави», експлуатація ресурсів країни та поширення впливу культури та ідеології метрополії у колоніях характерні для опису політики Радянського Союзу. Важливим є культурний

вимір колоніального панування та підкорення. Починаючи з 1960-х років на Заході аналіз колоніального виміру російсько-українських відносин здійснювався здебільшого у соціально-економічній площині [Коропецький, 1998: с.102-106]. Проте, важливими також є інші процеси, які супроводжують підтримку панівних ієрархій, зокрема в їх соціокультурних проявах: інтеріоризація панівних культурних ієрархій підкореними, культурна стереотипізація мовного престижу, автостереотипізація. Досвід обговорення таких аспектів представлений здебільшого в роботах політологів і культурологів [Рябчук, 2016; про стратегії нормалізації російського в українській ідентичності через медіа-споживання див. Кулик, 2010: с. 296].

Надалі йтиметься мова про дослідницькі засоби, які були розроблені та застосовані задля того, аби дати відповідь на основне дослідницьке запитання – «Чи відтворюється мовна нерівність та тяглість мовних практик на сьогодні?». Для досягнення дослідницьких цілей збір емпіричного матеріалу здійснювався завдяки методам масового анкетування, фокус-групових інтерв'ю та інтент-аналізу транскриптів фокус-групових інтерв'ю. Використані методи мають низку переваг, які роблять стратегічно доцільним їхнє застосування в дослідженні. За допомогою онлайн-опитування ми матимемо змогу швидко та зручно зібрати максимально широкий спектр думок та ставлень, а також зібрати великий масив інформації, який стосуватиметься найбільш різних аспектів мовного питання. Скориставшись статистичною обробкою отриманих даних, ми матимемо змогу віднайти зв'язки між різними складовими, що формують мовну поведінку індивіда та впливають на формування його мовної стійкості, а також пояснити побачені взаємозалежності крізь призму наявного теоретичного підґрунтя. Застосувавши фокус-групові інтерв'ю, отримаємо змогу зануритися глибше та розкрити базові підсвідомі установки індивіда, а також доповнити та розкрити зміст відслідкованих залежностей у запитанні анкети. В свою чергу інтент-аналіз транскриптів інтерв'ю був спрямований на більшу формалізацію аналізу транскриптів і підвищення його надійності, а також на виявлення прихованих установок інформантів у стосунку до мовної

ситуації і мовної поведінки, зокрема, ступінь прояву розмежування мовних спільнот як Ми/ Вони. Іntenція відображає латентний зміст повідомлення, що транслюється індивідом і в якому зосереджені його установки та ставлення щодо обговорюваного питання.

Шкала мовної стійкості

Одним із найбільш важливих дослідницьких інструментів є шкала мовної стійкості. Шкала мовної стійкості – це інструмент, за допомогою якого ми отримали змогу виміряти мовну стійкість і класифікувати ступінь частоти переходу респондента на мову співрозмовника. Загалом було сформульовано вісім тверджень, в яких міститься опис ситуацій, які відображають мовну поведінку людини, і респондент повинен був оцінити, наскільки часто в його житті трапляються подібні ситуації:

- Я переходжу на іншу мову в компанії, якщо своєю основною мовою у ній розмовляю лише я
- Я за замовчуванням починаю говорити до незнайомих своєю основною мовою
- Я відповідаю своєю основною мовою безвідносно того, українською чи російською до мене звертається співрозмовник
- Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування
- У спілкуванні з керівництвом чи особами, які викликають мою повагу або острах, я використовую ту мову, якою спілкуються вони
- Трапляється, що я можу наполягати на тому, аби зі мною говорили моєю основною мовою спілкування
- Я відчуваю принциповість щодо того, аби говорити своєю основною мовою

- Я відчуваю втіху, якщо іншомовний співрозмовник у спілкуванні зі мною відповідає моєю основною мовою

Оцінка мовної стійкості будується на двох критеріях: безпосередній (не)перехід на мову співрозмовника за ситуації комунікації та позиція людини щодо мовної поведінки – це, власне, фактор мовної поведінки як сфери громадянської позиції індивіда. Спершу планувалося оцінити твердження за критерієм (не)згоди, проте пізніше було обрано піти шляхом конструювання запитань способом оцінки того, наскільки часто відбувається ця ситуація у житті індивіда. Було обрано саме цей шлях, оскільки цей спосіб звертається до більш безпосереднього пласту свідомості людини – до життєвого досвіду, це збільшує шанс на те, що респондент дасть релевантну його досвіду відповідь. Просячи оцінити рівень згоди, ми змушуємо при формулюванні відповіді включатися багатьом недотичним до досліджуваного явища факторам, які можуть викривити та обтяжити відповідь респондента. Відповіді про частоту таких ситуацій у житті респондента агрегувалися в індекс мовної стійкості, значення якого варіювалося від 0 до 8 балів. Що важливо, то це те, що пізніше, співставивши значення шкали та деякі стратегічно важливі для дослідження соціально-економічні характеристики респондентів, такі як вік, стать, територіальне походження, матеріальне становище респондента та тип зайнятості ми спробуємо вийти на стратифікаційні залежності деяких факторів та мовної стійкості, і отже, зможемо зробити висновки щодо зв'язку мовної ієрархії та соціальної стратифікації суспільства. Загалом позитивна відповідь щодо тверджень оцінювалася в 1 бал, негативній присвоювався 0. Результати формувалися накопичувальним шляхом: чим більший бал – тим вищий рівень стійкості. Згодом експериментальним шляхом було затверджено ранжування результатів оцінки мовної стійкості:

- 0-2 бали – низька мовна стійкість
- 3-5 балів – середня мовна стійкість
- 6-8 балів – висока мовна стійкість

Ситуації	Часто трапляються	Рідко трапляються
Я переходжу на іншу мову в компанії, якщо своєю основною мовою у ній розмовляю лише я	Н с 0	В с 1
Я за замовчуванням починаю говорити до незнайомців своєю основною мовою	В с 1	Н с 0
Я відповідаю своєю основною мовою безвідносно того, українською чи російською до мене звертається співрозмовник	В с 1	Н с 0
Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування	В с 1	Н с 0
У спілкуванні з керівництвом чи особами, які викликають мою повагу або острах, я використовую ту мову, якою спілкуються вони	Н с 0	В с 1
Трапляється, що я можу наполягати на тому, аби зі мною говорили моєю основною мовою спілкування	В с 1	Н с 0
Я відчуваю принциповість щодо того, аби говорити своєю основною мовою	В с 1	Н с 0
Я відчуваю втіху, якщо іншомовний співрозмовник у спілкуванні зі мною відповідає моєю основною мовою	В с 1	Н с 0

Анкета для онлайн-опитування. Загалом анкета складається із чотирьох блоків запитань. Перший блок присвячений запитанням щодо мовної поведінки респондента. За допомогою цих запитань відбувається спроба розкриття досвіду респондента та опису його мововжитку у повсякденному житті. Другий блок запитань стосується ставлення респондента до поточної мовної політики та в цілому оцінки мовного середовища в Україні. Третій блок – соціально-економічний – стосується мовної поведінки найближчого оточення індивіда, рівня його матеріальної забезпеченості та роду зайнятості. Аналіз відповідей цього блоку має на меті надати дані для виявлення можливих залежностей між мовною поведінкою респондента та основними стратифікаційними параметрами та дасть змогу розглядати мовну поведінку у контексті актуальної стратифікації. Четвертий блок запитань стосується соціально-демографічних даних респондента.

За допомогою перевірки зв'язку між мовною поведінкою респондента та соціально-економічними й демографічними показниками спробуємо вийти на структурні взаємозалежності між мовною стійкістю та стратифікаційними чинниками. Блоки запитань 3 та 4 найбільшим чином слугують для створення соціально-демографічного портрету респондента та розуміння того, чи

відрізняються соціальні характеристики респондентів залежно від їхнього мовного вжитку і чи відмінна мовна стійкість залежно від стратифікаційних чинників. Разом з тим було додано поле наприкінці опитувальника для того, аби респонденти могли залишити свої коментарі, запитання та зауваження щодо проходження опитування та складових анкети.

Гайд для фокусованих групових інтерв'ю розроблявся на основі запитань анкети та грав роль підкріплення основних тез, виведених із результатів опитування. Гайд містив 3 блоки запитань: перший блок був присвячений мовній поведінці індивіда та факторам узвичаєності мовної поведінки, другий блок містив перелік запитань щодо ставлення до української та російської мов, фактор престижності мов та емоційну складову мовного питання. Третій блок стосувався ставлення учасників фокус-груп до впроваджуваної мовної політики в Україні. До переліку запитань було додано обговорення асоціативних почуттів, що викликає концепт «рідна мова» та асоціацій респондентів із українською та російською мовами.

Для фокус-групових інтерв'ю була сформована багатоступенева випадкова вибірка. Було прийнято рішення не використовувати метод «снігової кулі», оскільки генеральна сукупність дослідження є досить невеликою та специфічною: студенти здебільшого знайомі один з одним, тому задля того, аби уникнути складнощів у процесі комунікації, які, ймовірно, вплинули б на формування відповідей респондентом, було вирішено забезпечити максимальну різноманітність груп. Спершу загальна вибірка студентів факультету соціології 1-4 курсів бакалаврату та 1-2 курсів магістратури була розбита на дві підвибірки: 1 – студенти, що мешкають у Києві та 2 – студенти, що мешкають у студентському гуртожитку. Цей поділ зумовлений спробою перевірки гіпотези про зв'язок мовної стійкості та поселенського походження респондента. Після цього респонденти обиралися випадковим шляхом (за допомогою сервісу random.org), проте разом із тим дотримувалася відносна різноманітність у віковому аспекті: до груп ми намагалися залучити студентів усіх курсів факультету. Було сформовано 3 групи: одна група включала в себе студентів з

низькою мовною стійкістю, друга – з високою мовною стійкістю, третя ж була змішаною. Такий підхід до формування груп зумовлений бажанням відстежити та описати способи мовленнєвої комунікації респондентів з різними рівнями мовної стійкості. Для відбору респондентів було створено скринінгову анкету, яка включала в себе ім'я та прізвище респондента задля змоги подальшого налагодження зв'язку, запитання про рідну мову та основну мову вжитку і запитання шкали мовної стійкості, що назначалися для створення Індексу мовної стійкості респондентів.

Одразу зазначимо, що взагалі спершу планувалося провести три фокус-групи: 1 – з респондентами з суто низькою мовною стійкістю, 2 – з респондентами з суто високою мовною стійкістю та 3 – змішана задля того, аби мати змогу відслідкувати особливості мовної поведінки респондентів у соціальному вимірі та простежити за їхнім мововжитком. Проте перенесення фокусованих інтерв'ю в онлайн-простір ускладнив це завдання, оскільки специфіка технічного аспекту обмежувала учасників в діях, тому дискусії не відбулося. Ба більше, у результаті ми отримали лишень 2 записи фокус-груп, оскільки під час третьої не записався звук. Тож були зібрані дані по двом групам ФГІ з інформантами, які мають високий та низький рівень мовної стійкості відповідно.

Для проведення інтент-аналізу було використано таблицю частот, в якій відзначалася частота появи конкретних інтенцій у ході розмови учасників фокус-груп. Опитування було проведене за використання «Соціологічної лабораторії онлайн» (розробленої на базі LimeSurvey), масив отриманих даних було вивантажено з «Соціологічної лабораторії онлайн» до пакету статистичної обробки інформації SPSS 17.0. У зв'язку із карантинними обмеженнями провести очні фокус-групи не вдалося, тож довелося працювати у віддаленому режимі за допомогою програмного забезпечення CiscoWebex та Google Hangout.

Розділ 3. Варіативність мовної стійкості в студентському середовищі

Задля того, аби робити висновки за статичними гіпотезами нерідко бракує наповненості вибірки, проте вважається цілком доречним та необхідним подати наявні дані про значущість зв'язків, аби у подальшому застосувати отримані знання на більшій вибірці та мати змогу порівняти результати обох досліджень. Тому аналіз також здійснюється на рівні двовимірних розподілів. Таблиці з розподілами та іншими результатами дослідження містяться у розділі «Додатки».

Соціально-демографічний портрет респондента

Для зручності інтерпретації отриманих результатів було вирішено згрупувати всі області за регіонами. Було використано наступну схему районування:

Західна Україна (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Закарпатська області)

Східна Україна (Харківська, Донецька та Луганська області)

Центральна Україна (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська та Черкаська області)

Південна Україна (Запорізька, Херсонська, Одеська та Миколаївська області, а також Автономна Республіка Крим та місто Севастополь)

Північна Україна (Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області разом із містом Києвом).

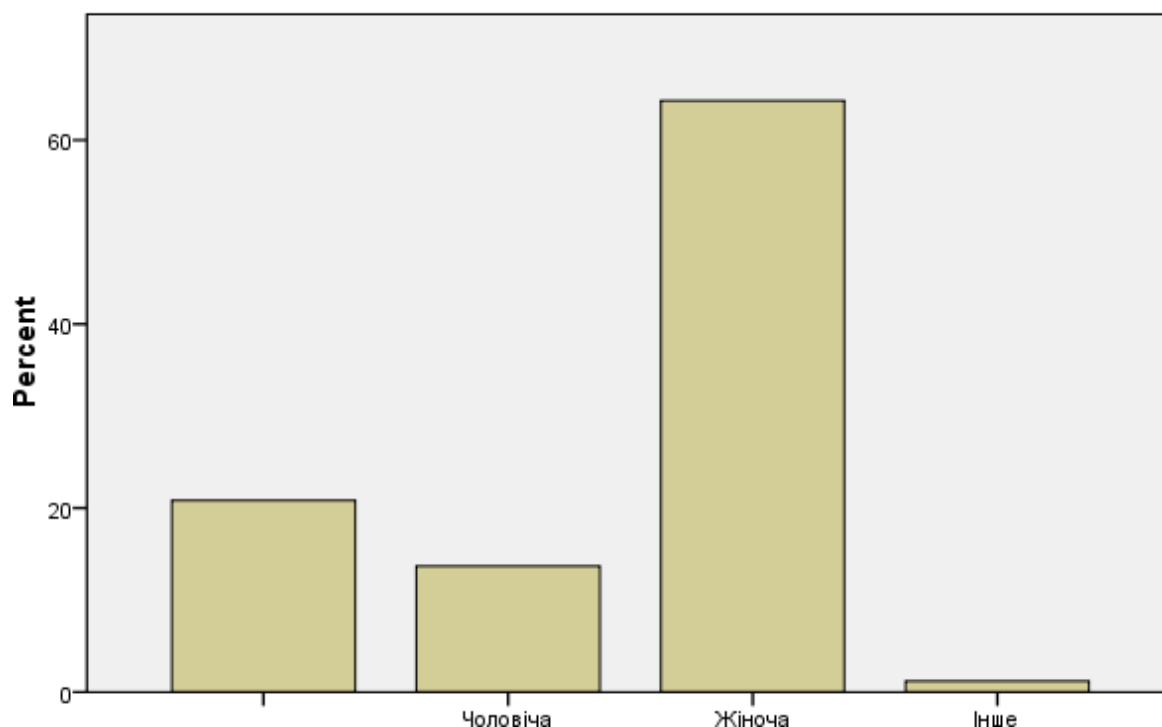
Переважна більшість респондентів походить із північних областей України (37,5%), трохи менше – із Центральної України (21,4%). 7,1% опитаних походять із Західної України, 5,4% респондентів походять зі Східної і 5,4% з Південної України (Таблиця 1 – тут і далі таблиці з додатку 4).

Тип населеного пункту респондента. 36,8% респондентів, які дали відповідь на це запитання, провели переважну частину свого життя в мегаполісі (більше 1 млн осіб). 6,8% респондентів походять із великого міста (500 тис – 1 млн), 15% - з середнього міста (250 тис – 500 тис), 25,6% респондентів проживали в малому місті (50-250 тисяч) та 15,8% респондентів походять із села або смт.

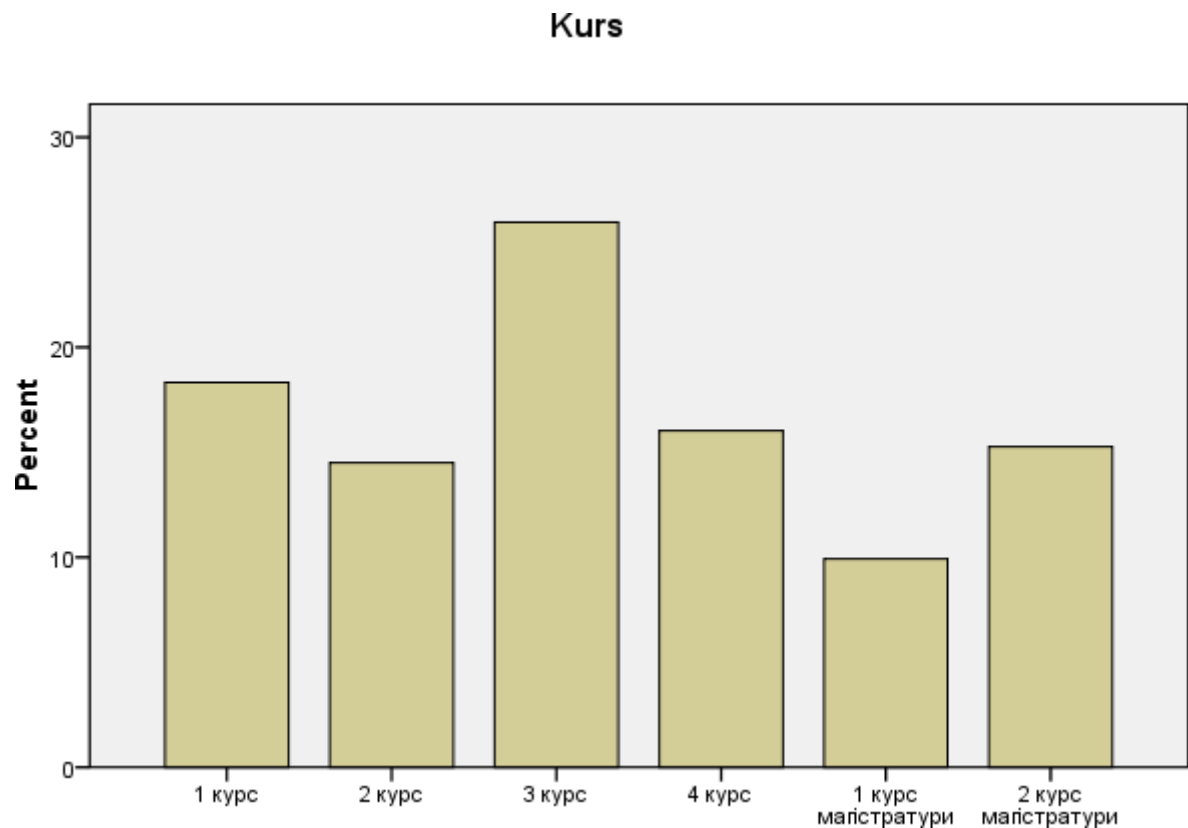
Зв'язок між типом населеного пункту, в якому респондент прожив більшу частину життя та рівнем мовної стійкості відсутній (для україномовних респондентів). Для російськомовних кореляція спостерігається на рівні 0,142 (Таблиця 4), себто чим меншим є населений пункт, тим вищий рівень мовної стійкості респондента. Проте зв'язок спостерігається на слабкому рівні.

Стать та курс респондента. Серед респондентів, які дали відповідь на це запитання (n=133) 17,3% респондентів чоловічої статі, 81,2% - жіночої статі та 1,5% опитаних іншої статі (Таблиця 5).

Укажіть Вашу стать:

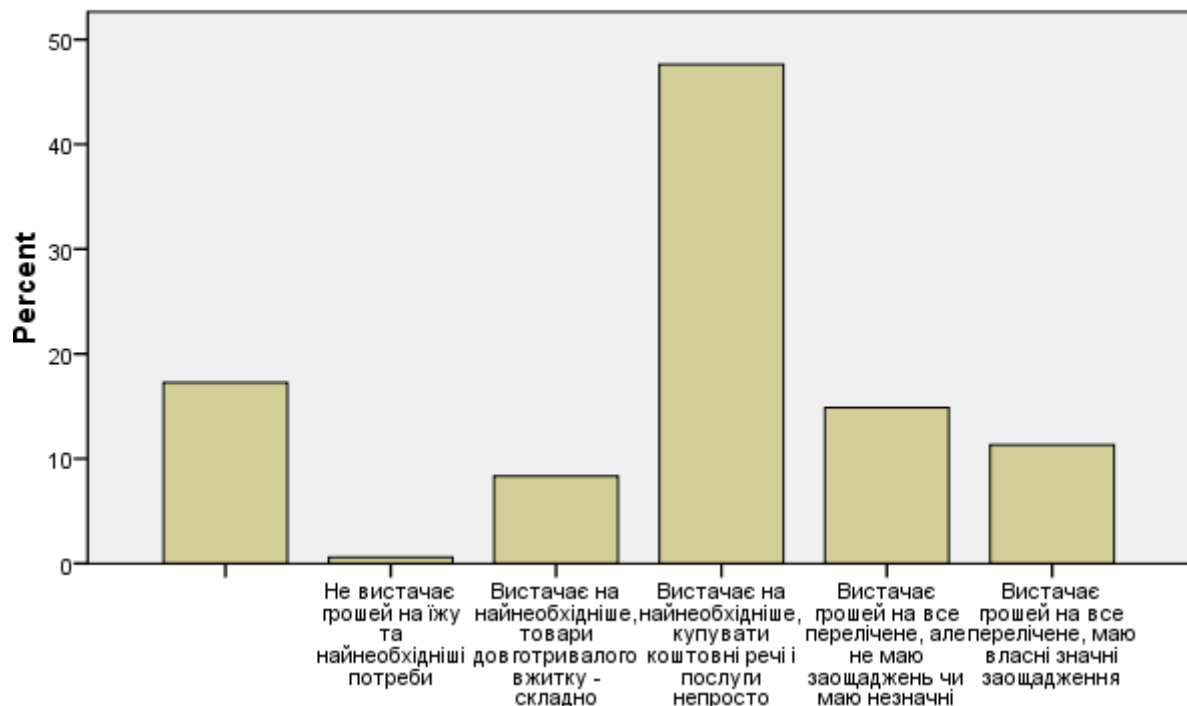

Представництво курсів є досить рівномірним, сильних перекосів не виявлено.

Щодо рівня матеріальної забезпеченості респондентів. 0,6% респондентів зазначили, що їм не вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші потреби (транспорт, сплата комунальних рахунків), для 8,3% респондентів грошей вистачає на їжу та найнеобхідніші речі, проте купувати товари довготривалого вжитку складно (одяг, техніку тощо), 47% опитаних зазначили, що вистачає грошей на їжу, найнеобхідніші речі та товари довготривалого вжитку, проте купувати коштовні речі та послуги непросто (автомобіль, квартира, поїздка на відпочинок за кордон, коштовності). 14,9% опитаних вказали на те, що вистачає грошей на все перелічене, але вони не мають заощаджень або ж ті є незначними і 11,3% респондентів вистачає грошей на все перелічене, а також вони мають власні значні заощадження (Таблиця 7).

Оберіть, будь ласка, твердження, що відповідає рівню матеріальної забезпеченості Вашої родини:

Зв'язок між рівнем матеріальної забезпеченості респондента та рівнем його мовної стійкості дуже незначний. Для україномовних респондентів спостерігається кореляція на рівні 0,063, для російськомовних – на рівні -0,033 (Таблиця 8,9). Ми не можемо говорити про відмінність у майновому становищі родин україномовних та російськомовних респондентів, оскільки результати розподілу для обох груп не виражають жодної значущої відмінності (Таблиця 73).

Окрім того, ми запитали у респондентів, на скільки часу його родині вистачить наявних у родині заощаджень за умови відсутності постійної зайнятості у всіх членів родини. В цілому матеріальне становище респондентів не є критичним, зокрема цікаво розглядати розподіл відповідей до цього запитання, зважаючи на сьогоденну економіко-політичну ситуацію в Україні. 8,3% респондентів указали на те, що наявних заощаджень у їхній родині вистачить на термін менше місяця, 28,6% респондентів оцінюють рівень заощаджень в межах 1-3 місяців, 28,6% - в межах 3-6 місяців, 16,7%

респондентів мають змогу прожити на наявні заощадження на більш тривалий термін, аніж 6 місяців (Таблиця 10).

Працевлаштування та фах респондента. Серед працевлаштованих респондентів найбільше професіоналів та фахівців, робота яких потребує вищої освіти (29,8%). 14,9% опитаних є працівниками сфери торгівлі та послуг, робота яких не вимагає вищої освіти (Таблиця 11). Загалом же переважна більшість респондентів працюють (47,6% опитаних), 35,1% опитаних не працевлаштовані (Таблиця 12). Існує слабкий зв'язок між професійною групою, до якої належить респондент та Індексом його стійкості. Кореляція для україномовних респондентів відповідає значенню 0,217, для російськомовних респондентів - 0,123 (Таблиця 13,14)¹.

Стратифікаційні характеристики мовної стійкості

Вжиток мов. Загалом більшість – 65% - визначили українську як рідну мову, ще майже 30% вважають російську мову рідною. Майже 5% опитаних обрали варіант «Інше», додавши пояснення: частка з тих, хто не обрав російську або українську або вважає обидві мови рівним чином рідними для себе або ж взагалі виокремлюють суржик як мовну систему і вважають саме його своєю рідною мовою (Таблиця 15). Цікавим та демонстративним є порівняння розподілу за питаннями «рідна мова + основна мова вжитку». Серед респондентів, які послуговуються українською 91,2% визначили рідною мовою українську, 8,8% - російську. Проте 42,4% російськомовних респондентів указали українську мову як рідну, тоді як російську – 51,8% (Таблиця 16). Значна розбіжність між рідною та основою мовами вжитку є свідченням актуального стану диглосії, коли потенційно україномовний респондент все одно лишається за мовожитком практично російськомовним, в силу, ймовірно, функціонального домінування російської в його спільноті (що підтверджується

¹У подальшому запитання щодо працевлаштування респондента модифікуватиметься, адже варіація альтернатив не є вичерпною, тобто не охоплює усі можливі види зайнятості.

даними про спільноти, до яких належать респондентів). Розбіжність між рідною та основною мовами потребує глибшого дослідження.

Щодо мови спілкування в сім'ї респондента: серед україномовних респондентів 77,9% опитаних послуговуються українською і в спілкуванні з сім'єю, 11,8% користуються російською мовою, 10,3% користуються як українською, так і російською в однаковій мірі. Серед російськомовних студентів 76,5% опитаних користуються російською мовою в спілкуванні з сім'єю, 8,2% - українською та 14,1% послуговуються в однаковій мірі українською та російською. (Таблиця 17).

Ситуація щодо основної мови вжитку дещо інакша. Для 40% опитаних українська є основною мовою вжитку, тоді як російська є основною вже для 51% респондентів (Таблиця 18). Ці результати спростовують дослідницьку гіпотезу щодо зв'язку між рідною мовою та основною мовою вжитку².

Наступне запитання відображає ступінь комфортності використання мов. 25% респондентів надають перевагу українській, 31% обрав для себе російську як більш комфортну мову у спілкуванні, 43% опитаних вказали, що їм однаково зручно розмовляти як російською, так і українською. Двоє респондентів обрали інше, прокоментувавши це наступним чином: «Залежно від сфери, якщо побутова, то російська, якщо наукова чи робоча, то українська» та «Володію російською та комфортно почуваюся коли говорю нею, але принципово вживаю українську» (Таблиця 19).

Переважає більшість респондентів (85,1%) зазначили, що переважна більшість людей із їхнього оточення послуговується тією ж мовою, яка є основною мовою спілкування самого респондента (Таблиця 20). Ситуація з рідною мовою тут дещо інакша. Найбільша частка респондентів хоч і обрала

²Такий розподіл дещо відрізняється від релевантного розподілу відносно загальнонаціональної вибірки, тому ці результати можемо списати на специфічність складу вибірки.

варіант «Переважає більшість» (63,1%), проте досить великим залишається відсоток тієї частини оточення респондентів, які майже не спілкуються рідною мовою респондента (30,4%) (Таблиця 21). Проте якщо заглибитися у це запитання, можна прослідкувати, що ті респонденти, які обрали українську мову як рідну зазначили, що велика частина їхнього оточення (39,1%) фактично не спілкуються українською мовою. Себто, значна частина респондентів, які вважають українську рідною мовою попри це більшість часу перебуває у російськомовному середовищі. З російською трішки інакше: ті респонденти, які вказали російську мову рідною більшою мірою заглиблені у російськомовне середовище: 76% респондентів вказали, що переважає більшість їхнього оточення послуговується російською (Таблиця 22). Зв'язок між змінними є значущим (значення критерію Хі-квадрат – 0,016) (Таблиця 23). Отже, ми маємо підстави говорити про зв'язок між рідною мовою респондента та мовою, якою послуговується його оточення. Зв'язок між Індексом стійкості україномовних респондентів та кількістю людей з його оточення, які спілкуються рідною мовою респондента слабкий (0,165), для російськомовних респондентів кореляція між двома показниками відсутня (Таблиця 24,25).

Щодо запитання «Чи змінився Ваш мововжиток загалом після переїзду до Києва на навчання): серед усіх, хто дав відповідь на це запитання (n=93) 66,6% респондентів після переїзду до Києва для навчання продовжують послуговуватися своєю основною мовою як у приватному, так і в публічному спілкуванні. 23,6% респондентів у приватному спілкуванні переважно використовують свою основну мову, у публічному – послуговуються іншою мовою, 6,5% респондентів змінили свою основну мову спілкування як в публічному, так і в приватному спілкуванні після переїзду до Києва (Таблиця 26).

Мововжиток та суржик. Щодо суржику, то найчастіше його застосовують в ситуаціях гумору (28,6%), 23,2% вживають його систематично лише з деякими людьми зі свого оточення, 16,7% висловлюються переважно за допомогою суржику. Ще 8,9% опитаних вживають суржик вкрай рідко та 21,4%

не вживають взагалі (Таблиця 27). В такому разі, можливо, варто зосереджуватися і на суржику як на досить поширеній мовній системі (принаймні серед респондентів).

Також було цікаво зрозуміти, чи існує зв'язок між основною мовою вжитку респондента та вжитком суржику (Таблиця 28). 27,9% україномовних респондентів переважно висловлюються своєю мовою за допомогою суржику, 33,8% респондентів вживають суржик систематично лише з деякими людьми зі свого оточення та 22,1% опитаних вживають суржик інколи для гумору. 14,8% опитаних вказали, що вживають суржик вкрай рідко або ж зовсім його не вживають. На основі цього розподілу можна дійти до висновку, що суржик для більшості україномовних респондентів є важливою частиною їхнього повсякденного мововжитку. Дещо інша ситуація склалася в російськомовних респондентів. Всього 1,2% вказали, що послуговуються переважно суржилом, 14,1% вживають суржик систематично лише з частиною свого оточення і 37,6% вживають його час від часу заради гумору. Частка тих, хто його вживає вкрай рідко або ж зовсім не вживає складає 45,9%. Отже, для російськомовних респондентів суржик не є повсякденною річчю, а застосовується він суто в розважальних цілях. В такому разі ми приходимо до наступного висновку, який підтверджує дослідницьку гіпотезу: суржик є радше частиною мововжитку україномовних респондентів, себто, роблячи спробу віднести суржик до певної мовної системи, ми віднесемо його до української перш за все. В контексті теорії постколоніалізму та зтяжної політики русифікації цей факт видається цілком логічним. Висока частка респондентів, що вживають суржик суто заради гумору цілком може бути пов'язана із переліченими респондентами численними ситуаціями дискримінації української мови, яка досить часто виражалася саме у формі глузування з української мови (про це читайте детальніше у підрозділі «Контент-аналіз відкритих запитань анкети»). Значення коефіцієнту Фі та V-Крамера дорівнює 0,599 та 0,424 відповідно, що означає відносно сильний зв'язок між ознаками (Таблиця 29).

Щодо того, якими мовами послуговуються респонденти у різних сферах життєдіяльності. Загалом розподіли за змінними, що стосуються неформального спілкування є пропорційними розподілу відповідей на запитання про основну мову вжитку, проте цілком інакша ситуація складається щодо мововжитку в процесі навчання та в державних установах: у цих ситуаціях майже 79% послуговуються суто українською мовою та 15,5% користуються російською та українською в однаковій мірі (Таблиця 30). Така ситуація, ймовірно, є цілком передбачуваним наслідком дії Закону «Про функціонування української мови як державної», який набув чинності з 2019 року та який передбачає проведення навчального процесу в школах та закладах вищої освіти суто державною українською мовою.

Цікавим є розподіл вжитку мови в різних ситуаціях. Якщо вищий рівень вжитку україномовних новинних онлайн-ресурсів та перегляду україномовного телебачення (таблиця 31,32) зумовлений, власне, збільшенням частки україномовного контенту в цьому сегменті внаслідок встановлення відповідних квот в рамках Закону про українську мову як державну (2019), то сфера дозвілля не може похизуватися такими показниками. Фільми українською дивиться всього 16,7% респондентів, тоді ж як фільми з російською озвучкою переглядають 52,4% опитаних. 26,8% респондентів переглядають фільми іншими мовами (таблиця 33). Знову ж, ймовірним є те, що досить висока частка перегляду фільмів іноземними мовами є результатом насамперед специфічності вибірки, а точніше, специфічності культурного бекграунду респондентів. Пошук інформації респондентами здійснюється більшою мірою російською мовою (50% опитаних), українською мовою здійснюють пошукові запити 36,3% респондентів, ще 11,3% шукають інформацію іншими мовами (таблиця 34).

Щодо інших ситуацій:

- читання періодики – 46,4% - українською мовою, 23,2% - російською
- листування у соціальних мережах – 44% - українською, 47% - російською

- мова інтерфейсу на гаджетах та частовживаних програмах: українська – 31%, російська – 44,6%, інші мови – 24,4%. Висока частка використання інших мов у цій сфері може пояснюватися поширеним у культурі вивчення іноземних мов правилом «занурення» в мову задля її вивчення.

За допомогою функції аналізу множинних відповідей проаналізовано відповіді на питання: «Оберіть не більше двох альтернатив, які найкраще пояснюють вжиток Вами Вашої основної мови»: найбільш поширена причина використання своєї основної мови спілкування – принципова позиція щодо використання мов, задоволення від використання своєї основної мови спілкування та небайдужість до того, якою мовою розмовляти (таблиця 35). Найбільш сильний зв'язок спостерігається між Індексом мовної стійкості для україномовних респондентів та альтернативою «Тому що маю принципову позицію щодо використання мов» (кореляція=0,285, sig на рівні 0,05) (таблиця 36). У цьому випадку цікаво перевірити, як відрізняються обрані варіанти, що пояснюють вжиток респондентами їхньої основної мови в україномовних респондентів та в російськомовних респондентів. Про це ми можемо довідатися, використавши функцію «Selectcases» та розбивши вибірку на україномовних та російськомовних, після чого в свою чергу провести аналіз множинних відповідей у випадку цього запитання: серед україномовних респондентів найбільш частими причинами використання української мови у повсякденному мововжитку є зручність використання мови (42,0%), принциповість позиції щодо мововжитку в Україні (23,5%) та задоволення від використання української (16,8%) (Таблиця 37). Серед російськомовних респондентів найбільш поширеними причинами є зручність використання мови (65,6%), задоволення від використання російської (14,8%) та принциповість позиції щодо мововжитку в Україні (7,4%) (Таблиця 38). Як ми бачимо, причини загалом є однаковими незалежно від мови респондента. Проте значно переважає частка україномовних респондентів, для яких використання української мови є принципово важливим у контексті політичної ситуації в Україні. (23,5% проти 7,4%).

Використавши аналіз множинних відповідей, ми встановили, що найбільш поширеними причинами переходу на мову співрозмовника респонденти вважають можливість уникнення мовного бар'єру (34%) та завоювання довіри співрозмовника (24,5%), а також зручність висловлення своїх думок іншою мовою за деяких обставин (22,7% опитаних) (Таблиця 39). Ми перевірили, як ці дані відрізняються для україномовних та російськомовних респондентів. За допомогою аналізу множинних відповідей ми отримали наступні результати: україномовні респонденти найбільш поширеними причинами переходу на мову співрозмовника вважають можливість уникнення мовного бар'єру (37,3%), можливість більш зручного вираження думок іншою мовою за деяких обставин (25,5%) та страх осуду, пов'язаний із існування стереотипів про носіїв мови індивіда (14,5%). Серед російськомовних респондентів найбільш поширеними причинами є завоювання довіри співрозмовника (32,7%), можливість уникнення мовного бар'єру (29,9%) та можливість більш зручного вираження думок іншою мовою за деяких обставин (20,4%) (Таблиця 40, 41). Тут ми можемо сформулювати цікавий висновок-припущення, що в цілому досить добре вписується в логіку постколоніалізму: серед україномовних респондентів превалює думка про українську не як «загальнозрозумілу мову», в той час як перехід на мову співрозмовника серед російськомовних респондентів сприймається ними як прояв лояльності.

Чи не найважливішим інструментом цього дослідження є шкала мовної стійкості. Процес створення індексу мовної стійкості респондентів включав у себе наступні етапи: перекодування текстових змінних в числові, об'єднання змінних та створення нової змінної «IndexUkr» для україномовних респондентів та «IndexRus» для російськомовних респондентів, перекодування значень змінних та ранжування відповідей за ступенем мовної стійкості. Нагадаємо, що значення низької мовної стійкості варіюється від 0 до 2, середньої – від 3 до 5 та високої стійкості – від 6 до 8 балів. Найбільша частка респондентів – 30,4% - мають середнє значення мовної стійкості, високе значення мовної стійкості характеризує 4,2% опитаних, низький рівень мовної стійкості же притаманний

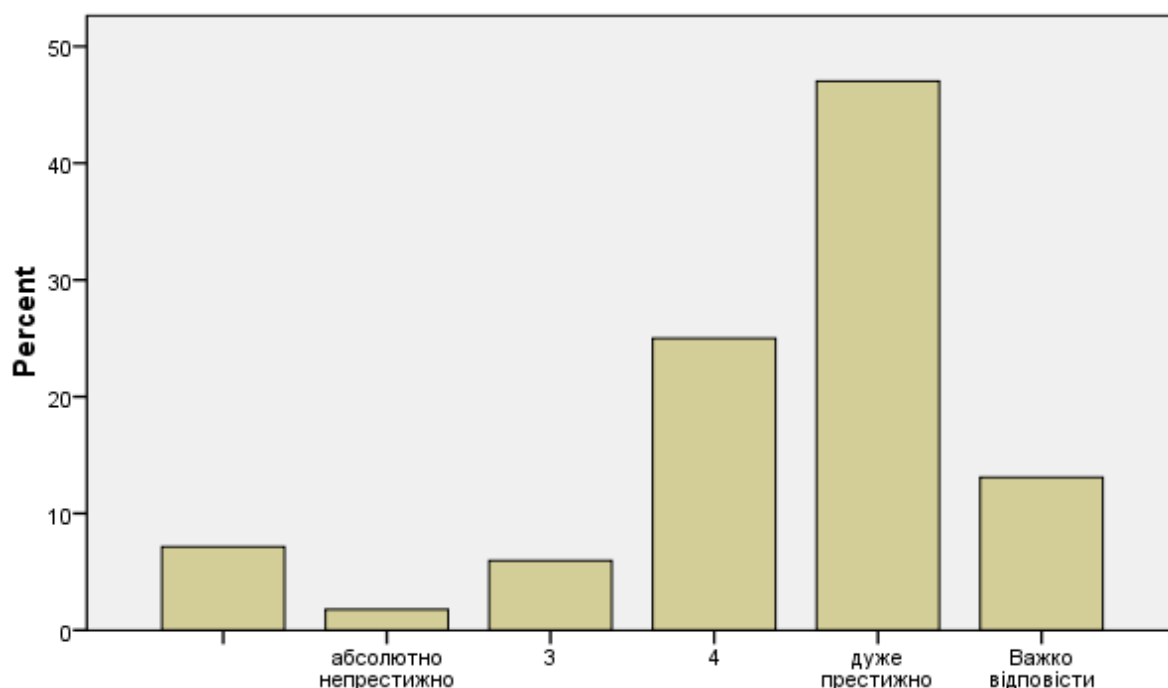
4,8% опитаних (Таблиця 42). Високий рівень «невідповіді» на це запитання є серйозним недоліком, проте застосувати заміну пропущених значень середнім в цьому випадку ми не можемо, тому в подальшому доречно звертати більше уваги на мінімізацію можливості пропускати це запитання під час проходження опитування. Ми можемо припускати низький рівень відрефлексованості цього аспекту життя респондентів, що спричинив високий рівень «невідповіді», який в свою чергу може свідчити про глибоку інтерналізацію актуальних мовних практик. Для російськомовних респондентів питання ставилися дзеркально, відповідно, ми мали змогу сконструювати індекс мовної стійкості для російськомовних респондентів. 29,8% респондентів притаманний середній рівень мовної стійкості, 18,5% опитаних характеризуються низькою мовною стійкістю та всього 1,8% опитаних мають високий рівень мовної стійкості (Таблиця 43). Частка російськомовних респондентів з низьким рівнем мовної стійкості значно вища, ніж та ж частка україномовних респондентів. В свою чергу, це може свідчити про вищий рівень мовної стійкості серед україномовних респондентів, тож можна припускати, що масштаб наслідків постколоніального становища потроху зменшується, отже, українська мова закріплює свої позиції. Це припущення підтверджує наявність кореляції між рідною мовою респондента та Індексом мовної стійкості для україномовних респондентів: існує зв'язок на рівні 0,370 (за значущості на рівні 0,01) (Таблиця 44).

Існує помірний зв'язок між рідною мовою та Індексом мовної стійкості для україномовних респондентів (значення = 0,370), зв'язок між рідною мовою респондента та рівнем мовної стійкості для російськомовних респондентів існує, але він дуже слабкий (0,169) (Таблиця 45,46). Перевірка зв'язку цих факторів дає підстави для підтвердження вже згаданого припущення щодо нижчого порівняно з рівнем мовної стійкості україномовних респондентів рівня мовної стійкості російськомовних респондентів. Цікаво порівняти суб'єктивну та об'єктивну оцінку мовної стійкості респондентів. Для цього ми додали до анкети запитання «Наскільки часто у Вашому житті трапляються ситуації, за

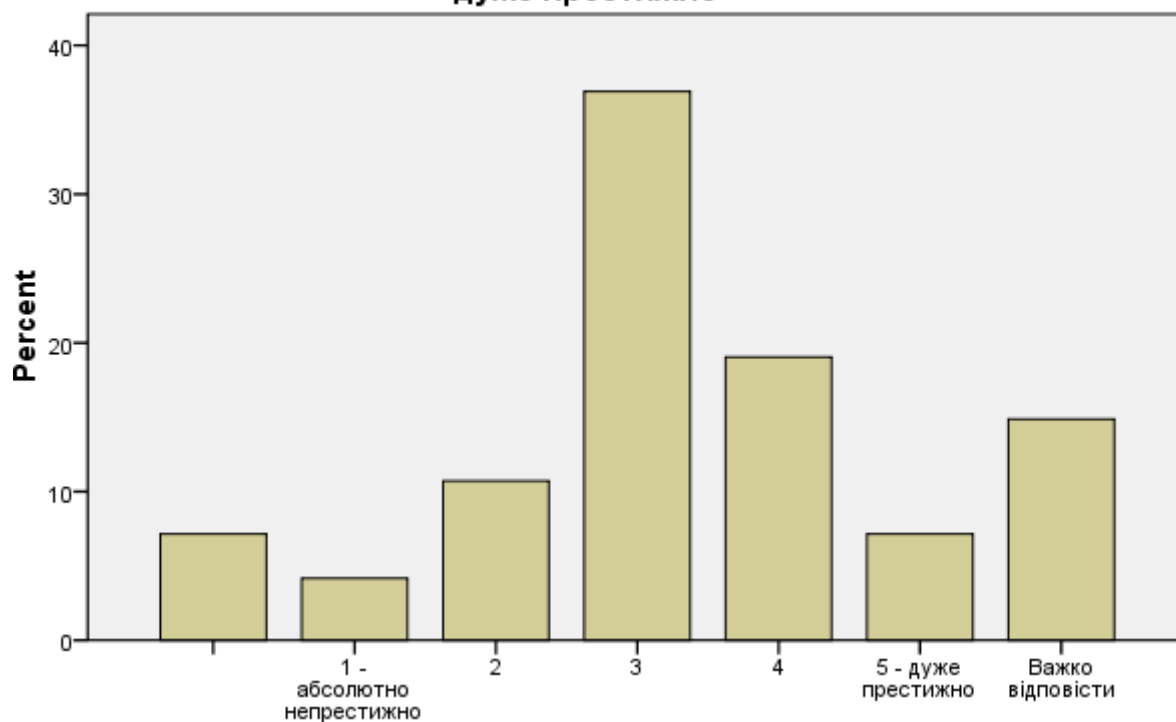
яких Ви переходите на мову співрозмовника зі своєї основної мови?». Згідно з результатами, 31% респондентів зазначили, що вони лише час від часу переходять на мову співрозмовника, трохи менше – 30,4% - переходять рідко або взагалі майже не переходять, дуже часто переходять 18,5% респондентів, часто – 17,9%. Лише 2,4% респондентів зазначили те, що вони ні за яких обставин не переходять на мову співрозмовника (Таблиця 49). Отже, для більшості респондентів (67,4%) перехід на мову співрозмовника є досить звичною практикою. Цілком закономірним є існування зв'язку між рівнем мовної стійкості респондента та самооцінкою частоти переходу на мову співрозмовника (значення на рівні 0,375) (Таблиця 50).

Мовна політика. Престижність мов. Досвід дискримінації. Створений графік за результатами розподілів демонструє досить високий рівень престижності української мови в Україні, російською ж послуговуватися дещо менш престижно (Таблиця 51, 52).

Оцініть, будь ласка, престижність використання української мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно неprestижно, 5 - дуже престижно

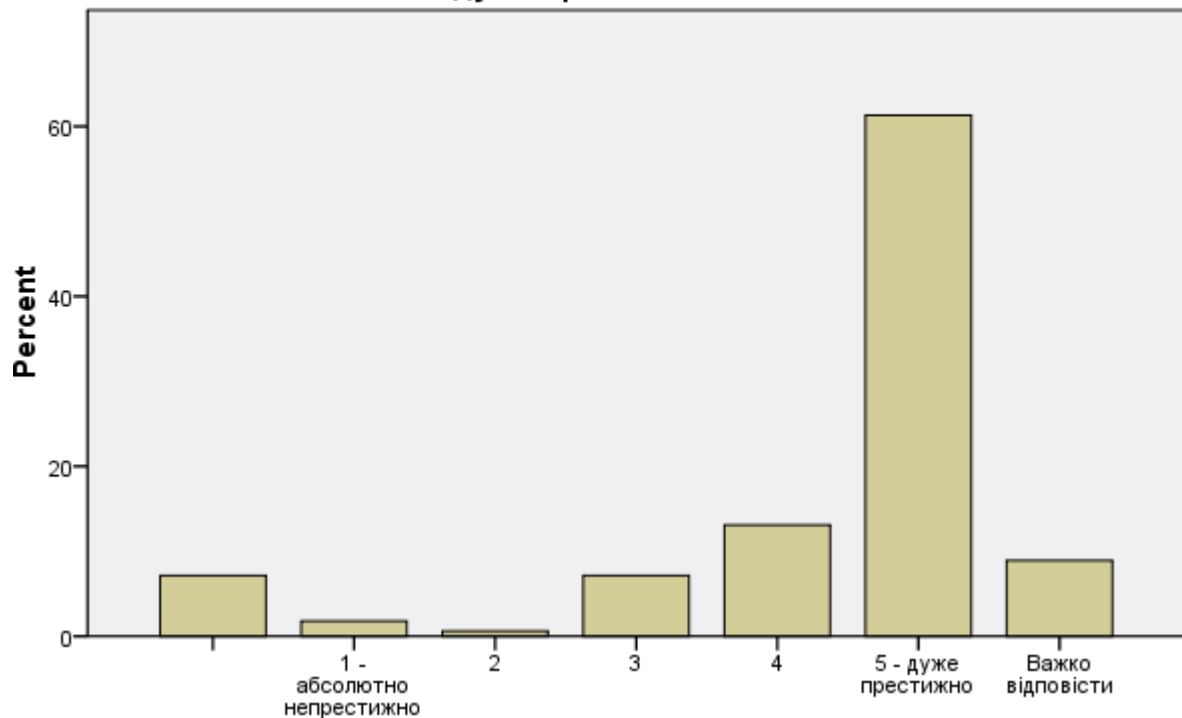
Оцініть, будь ласка, престижність використання російської мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непрестижно, 5 – дуже престижно

Проте, певно, беззаперечним фаворитом є англійська мова. Переважна більшість респондентів (61,3%) вважає використання англійської дуже престижним. Ця оцінка відповідає гегемонному становищу англійської мови у сучасному світі, її статус де-факто міжнародної мови спілкування, а також важливого фактора вертикальної мобільності індивіда у суспільстві (Таблиця 53). Фактор глобалізації зіграв роль у ієрархізації престижності мов серед

респондентів.

Оцініть, будь ласка, престижність використання англійської мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непрестижно, 5 – дуже престижно

Переважна більшість респондентів не знайома із Законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 64,3% опитаних вказали, що вони не знайомилися із текстом Закону, тоді ж як 28,6% респондентів ознайомлені із текстом (Таблиця 54). Серед респондентів, що відповіли на запитання про підтримку Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 43,8% повністю підтримують Закон, 27% радше підтримують, аніж ні. Повністю не підтримує Закон лише 6,2% (Таблиця 55). Більшість респондентів (70,8%) не стикалася із дискримінацією носіїв української мови у будь-якій сфері життєдіяльності. 22% респондентів, які мають досвід зіткнення з дискримінацією носіїв української мови, детальніше описали ситуації дискримінації у відкритому запитанні, яке пропонувалося лише тим респондентам, які ствердно відповіли на попереднє запитання (див. підрозділ «Контент-аналіз відкритих запитань анкети»), проте уже більше респондентів стверджують, що стикалися із дискримінацією носіїв російської мови (35,1%) (Таблиця 56, 57).

Щодо мовної стійкості оточення респондента. Тут маємо наступні результати: 61,9% респондентів визначив мовну стійкість свого оточення на середньому рівні, 14,9% - на високому рівні та 6% - на низькому (Таблиця 58).

Фактор міжгенераційних зв'язків. Був сконструйований індекс мовної стійкості найближчого оточення респондента, аби перевірити, чи існує зв'язок між його мовною стійкістю та мовною стійкістю респондента. Загалом, існує деякий зв'язок між мовною стійкістю респондента та мовною стійкістю його оточення (0,244) (Таблиця 59). Проте ретельніше вивчити характер цього зв'язку не просто через недостатню наповненість масиву (високого рівня невідповідей на запитання). Існує дуже слабка кореляція між типом населеного пункту, в якому проживали батьки респондента та Індексом стійкості. Для україномовних респондентів кореляція відповідає значенню 0,082 за значущості на рівні 0,555 (Таблиця 60). Для російськомовних респондентів значення дещо відрізняються: чим меншим є населений пункт, тим вищим є значення Індексу його мовної стійкості (слабкий зв'язок, -0,169) (Таблиця 61). Створивши таблицю спряженості, можна побачити цікаву відмінність щодо типу населеного пункту батьків та рідною мовою респондента: більша частка респондентів, що назвали українську своєю рідною мовою мають батьків, переважна частина життя яких пройшла в смт або в селі (населення до 50 тис осіб (23,4%), в той же час батьки більшої частини респондентів, для яких рідною є російська мова найчастіше провели більшу частину свого життя або в мегаполісі (18%) або в великому місті (500 тис – 1 млн) (42% опитаних) (Таблиця 62). Ці результати дають підстави стверджувати про наявність зв'язку між типом населеного пункту, де проживали батьки та рідною мовою респондента, що у свою чергу цілком може впливати і на індекс мовної стійкості, оскільки більшість респондентів розмовляє тією ж мовою, яка є для них рідною. Тобто, спостерігається певна тяглість у поселенському вимірі русифікації. Зв'язок між ІМС україномовного респондента та мовою спілкування батька респондента з його батьками дуже незначний (0,022), між ІМС та мовою спілкування матері -0,079. (Таблиця 63, 64). Для

російськомовних: батько – 0,028, мати – 0,015 (Таблиця 65, 66). За допомогою запитання про те, в якому населеному пункті минула більша частина життя дідуся/ бабусі респондента (того, з яким респондент підтримує більш систематичний контакт) ми прагнули з'ясувати, чи існує залежність між рівнем мовної стійкості респондента та цим фактором. Існує незначний зв'язок між типом населеного пункту, в якому минула більша частина життя дідуся або бабусі. Для ІМС україномовних респондентів зв'язок набуває значення -0,164, для російськомовних – 0,138 (Таблиця 67, 68). Також ми спробували відшукати зв'язок між основною мовою респондента та типом населеного пункту, в якому минула більша частина життя бабусі/дідуся респондента (того, з ким респондент підтримував більш систематичний контакт). Двовимірна таблиця додає більше впевненості для того, аби стверджувати про наявність зв'язку між цими двома факторами. 27,1% російськомовних респондентів мають дідусів та бабусь, які більшу частину прожили в мегаполісі або у великому місті, у той час як 10,3% бабусь та дідусів україномовних респондентів прожили своє життя у великих містах. Разом із тим частка бабусь та дідусів, які проживали у селах або смт серед україномовних респондентів вдвічі вища, ніж серед російськомовних (52,9% та 25,9% відповідно) (Таблиця 69). Отже, лише описово можна підтвердити гіпотезу про те, що родина україномовного респондента здебільшого матиме сільське коріння. Також ми перевірили, як пов'язаний індекс стійкості респондента та вид населеного пункту, в якому минула більша частина життя батьків респондента. Цікавим є те, що серед україномовних респондентів низька мовна стійкість спостерігається найчастіше серед тих, чії батьки мешкали у мегаполісі (37,5%), тоді як середня та висока мовна стійкість найбільш характерна для тих, чії батьки є вихідцями з малих міст (39,2%) та сіл і смт (28,6%) (Таблиця 70). Значення Хі-квадрату для цих змінних = 0,211 (Таблиця 71). Отже, статистично значуща різниця між Індексом мовної стійкості для україномовних респондентів та типом населеного пункту, в якому мешкали батьки респондента відсутня. Так само

зв'язок між Індексом мовної стійкості та типом населеного пункту, в якому мешкали дідусь/бабуся респондента є незначущим ($p=0,864$) (Таблиця 65).

Зниження поляризації мовців: інтенціональний вимір

Оскільки фокус-групи проводилися окремо для респондентів з високим та низьким рівнем мовної стійкості, доцільно представляти результати обох груп окремо задля того, аби перевірити, наскільки відрізнятимуться відповіді в обох випадках. Надалі респонденти з низькою мовною стійкістю скорочено позначатимуться як група НМС, з високою – група ВМС. Групи респондентів формувалися як з україномовних осіб, так і з російськомовних, аби мати змогу відслідкувати різницю між мовою вжитку та відповідями респондента на запитання. 4 респонденти з обох груп зазначили своєю основною мовою вжитку суто українську, 3 респондентів спілкуються російською, частково російською та українською в перемішку із суржигом – 3 респонденти. Для респондентів з групи НМС є більш характерним вжиток суржику, жоден із групи ВМС не зазначав про суржик у своєму мововжитку. Та ж ситуація характерна і для мововжитку оточення респондентів: у всіх випадках оточення респондентів групи НМС розмовляє суржигом або російською мовою. Якщо порівнювати результати двовимірного розподілу запитань анкети про вжиток суржику та Індекс мовної стійкості з результатами фокус-груп, то ми й справді можемо побачити, що вжиток суржику є більш характерним для респондентів з низькою мовною стійкістю, аніж для респондентів з високою мовною стійкістю (18,7% респондентів проти 4,7% відповідно), проте насправді перш за все найбільш характерним суржик є для респондентів із середньою мовною стійкістю (44,7%), проте ми цю групу до не включали до якісної частини дослідження, оскільки мали на меті перш за все порівняти полярні, крайні позиції. Для того, аби відслідкувати етап становлення мовних практик респондента під час періоду їхнього процесу соціалізації, учасникам пропонувалося відповісти на запитання про мовне середовище їхнього дитинства, тобто якою мовою розмовляли однокласники, вчителі, друзі, якою мовою вони споживали будь-який контент та інформацію тощо. Тут теж прослідковується суттєва

відмінність: учасники групи НМС зазначали майже у всіх випадках про вжиток суржику, винятком був навчальний процес у школі, який вівся суто українською мовою. Проте що цікаво, так це те, що група ВМС попри те, що більшість її учасників були україномовними зазначали, що вони росли в переважно російському середовищі або наполовину російському та наполовину українському. Стосовно інформаційних матеріалів та контенту суттєвих відмінностей між групами не знайдено, також відсутнє чітке розмежування між мовами в аспекті споживання контенту: в більшості випадків респонденти зазначали рівною мірою як українську, так і російську. Зазвичай мова спілкування батьків з їхніми батьками не відрізнялася від мови спілкування респондента, тому тут суттєвих відмінностей теж не виявлено.

Одне із ключових запитань – учасники розповідали, за яких обставин вони переходять на мову співрозмовника. Очевидно, що група НМС відрізнялася набагато більшим посиленням на оточення: респонденти вказували, що вони зазвичай спілкуються із людьми тією мовою, якою спілкуються, власне, ці люди, тож і зазначити щодо конкретної мови вжитку цим респондентам було дещо складно. Респонденти, що характеризуються високим рівнем мовної стійкості часто зазначали, що переходять на мову співрозмовника лише у тому випадку, якщо людина не розуміє української. Проаналізувавши відповіді учасників фокус-груп щодо того, які у загальному вони виокремлюють мотиви переходу на мову співрозмовника, то стало зрозуміло, що респонденти обох груп здебільшого дотримуються позиції створення комфортної атмосфери спілкування та загального взаєморозуміння шляхом переходу на мову співрозмовника.

Зазвичай респонденти обох груп споживають новинний контент українською мовою, набагато рідше російською. Для розваг зазвичай респонденти послуговуються російською або англійською, посилаючись на більше розмаїття контенту саме цими мовами. Та ж ситуація і з фільмами та серіалами: здебільшого респонденти все ж переглядають їх у російському дубляжі, вказуючи на відсутність альтернативи, оскільки український дубляж у

цьому сегменті або низької якості, або ж попросту відсутній. Окремо деякі респонденти зазначали про соціальну мережу Youtube, зауважуючи, що споживають там в основному його російськомовний сегмент, україномовний сегмент характеризується ними як слабкий. Вибір мови інформаційних ресурсів зумовлений здебільшого власними інтересами, фактором особистості, яка транслює контент, відсутністю альтернативи (на кшталт «Я би із задоволенням дивилася б фільми українською озвучкою, якби вони були») та більшою варіативністю контенту, цікавого респондентам саме російською або англійською. Окремо деякі респонденти зазначали про те, що вони більше довіряють саме україномовним засобам масової інформації, тому вони споживають новини українською мовою.

Також учасники мали змогу поділитися думками щодо емоційної складової мовної поведінки. Здебільшого на це запитання відповідали україномовні респонденти, вказуючи на відчуття гордості, естетичне задоволення від вжитку мови та її мелодійність. Загалом щодо української мови респонденти згадували про так званий «комплекс меншовартості», що спонукає людей переходити на російську мову у спілкуванні. Також учасників прохали назвати асоціації, які у них виникають з українською мовою. За допомогою сервісу WordItOut було створено хмару слів, яка наглядно демонструє вказані асоціації. Найчастіше українську мову респонденти асоціювали з літературою та школою.

Відповідаючи на запитання про те, якою мовою зараз послуговуватися в Україні більш престижно – українською чи російською респонденти частіше згадували українську в цьому контексті, вказуючи на підйом престижу української мови саме після подій Революції Гідності в 2014 році. Проте деякі респонденти з групи НМС вказували на перевагу російської мови. До того ж, учасники часто вказували саме на мововжиток політиків, посилаючись насамперед на російськомовних політиків, які попри своє службове становище та встановлені правила продовжують розмовляти російською, що є в цілому для них неприйнятним та що тягне за собою осуд зі сторони громадськості.

Серед перелічених учасниками заходів для зрощення престижу мови в суспільстві найчастіше згадувалася необхідність того, аби цією мовою насамперед розмовляли лідери думок та публічні особи, які подаватимуть цим приклад, максимальне поширення мови в медіапросторі, збільшення україномовного сегменту в музиці, кінематографі та мистецтві загалом, збільшення обсягу україномовної літератури та встановлення законодавчих рамок, які регулюватимуть мовну ситуацію в країні на користь мови.

Респонденти найчастіше згадували наступні стереотипи, пов'язані з носіями української або російської мови: найбільш поширеним одностайно респонденти визнали стереотип «україномовний – вихідець із села, простакувата людина», щодо російської мови звучали версії «шовініст, верхівка, не дуже культурна людина, містянин». На запитання про те, яка мовна політика повинна впроваджуватися в Україні респонденти відповідали наступним чином: більшість вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною мовою, вона має бути мовою інформаційного простору, освітнього процесу та мовою державних установ. Для інших мов повинен надаватися статус мови етносів, які проживають на території України, їхнє становище повинно справедливо регулюватися відповідно до українського законодавства.

Отже, перш за все, прослідковується цікавий зв'язок між суржигом та мовною стійкістю. Респонденти з низьким рівнем мовної стійкості частіше характеризуються вжитком суржику. Внаслідок цього виникає припущення: можливо, варто переосмислити явище суржику в українській мові та перестати недооцінювати його вплив на мовну стійкість і повну поведінку загалом?

Також як бачимо, респонденти фактично не транслиували тип мовної поведінки, що характеризувався домінуючою позицією російської в українському суспільстві та слабкою позицією української на противагу. Загалом учасники давали позитивну оцінку сьогоденній мовній політиці, що впроваджується в Україні, визнавали високий рівень престижності української мови та заперечували ще донедавна популярні стереотипи щодо носіїв різних мов, характеризуючи їх як пройдений етап, як щось застаріле. Отже, ми маємо змогу говорити про трансформацію мовних паттернів, існування якої заперечує тяглість мовних практик, сформованих ще за часів домінуючого впливу радянської культури. Водночас, аналізовані практики мововжитку у зв'язку із мовною стійкістю дають підстави сформулювати гіпотезу, що суржик, який більш властивий інформантам із низькою мовною стійкістю, які перебувають у здебільшого російськомовному середовищі формувалася в міжгенераційному вимірі в якості перехідного соціолекту, який формується в процесі русифікації

– соціолект для індивідів, які «припиняють» бути україномовними, але не стають цілком російськомовними. Перевірка цієї гіпотези у майбутньому потребуватиме більш ретельного міжгенераційного дослідження.

Змістовні повідомлення, трансльовані інформантами ФГІ, пов’язані із соціальними реаліями та контекстами мовної ситуації. Часом ці повідомлення містять у собі латентну складову, яка може бути реконструйована через додаткові аналітичні процедури. Метою здійснення інтен-аналізу транскриптів фокусованих інтерв’ю є виявлення прихованих установок індивіда, які розкривають суть його позиції та мотиви поведінки у контексті мовної стійкості та мовної поведінки та спроба перевірки наявності установки «Ми-Вони» у контексті мовної поведінки, яка характеризує наявність відмежування групи, з якою ідентифікує себе респондент та протиставлення позиції групі «інакших». Виявлення цього протиставлення особливо важливо з огляду на те, що впродовж багатьох років питання статусу мов і мовожитку в Україні політично інструменталізувалося. Одиницею аналізу є фраза (одиниця мови, частина висловлювання респондента, яка трансльює змістовно завершене повідомлення). У цьому кейсі групою «Ми» є учасники фокус-груп та їхня мовна позиція, група «Вони» - це люди, що розмовляють іншою мовою (для україномовних – це російськомовні і навпаки – для російськомовних - україномовні), «Третя сторона» - це структури, які регулюють мовне питання в межах країни та інші актори, що так чи інакше впливають на мовну ситуацію ззовні. Отож, ми отримали наступні результати:

Інтенційні категорії	Інтенції	Виступ
Ми	Самопрезентація	5,63%
	Неявна самопрезентація	
	Презентація	
	Відведення звинувачення	

	Відведення критики Самовиправдання Самозбереження Самокритика Всього	5,63% 11,26%
Вони	Звинувачення Безособове звинувачення Викриття Безособове викриття Дискредитація Критика Протистояння Розмежування Погроза Всього	9,85% 1,40% 11,25%
Третя сторона	Кооперація Заспокоєння аудиторії Відмова у проханні Спонука Попередження Всього	0%
Ситуація	Аналіз Аналіз (+) Аналіз (-) Оцінювання (+) Інформація Всього	43,67% 16,90% 14,08% 2,81% 77,46%
Всього		100%

Інтенційна категорія «Ми». У дискурсі, трансльованому учасниками фокус-груп однаковою мірою виражена інтенція презентації та самокритики, проте ця категорія відрізняється відносно малою частотністю порівняно з іншими. Респонденти позитивно відгукувалися про людей, що послуговуються українською мовою, а також говорили з легким відтінком критики та радше смутку про тих, хто досі сприймає стереотипи як реальність та соромиться розмовляти своєю мовою, також деякі респонденти критикували свої мовні навички, через нестачу яких вони надають перевагу тому, аби не послуговуватися цією мовою.

Інтенційна категорія «Вони». Деякі респонденти наголошували на нерозуміння мови та недостатнє володіння мовою їхніми співрозмовниками, але ця критика набуває радше нейтрального забарвлення, аніж негативного, скоріше, йшла мова про констатацію факту, але не про агресивні висловлювання, які дискредитовували б сторону «Вони». Проте не обійшлося і без негативних висловлювань, проте частотно вони були несуттєвими порівняно з іншими (лише декілька фраз одного респондента мали негативне забарвлення щодо сторони «Вони»). Декілька разів трансльовалася інтенція відмежування, яка проявлялася у протиставленні «я – він» та трансльованні протилежних позицій і відмінності точок зору, проте частотність цієї інтенції дуже низька, фактично лише один респондент трансльовав цю інтенцію. Якщо порівнювати інтенційність категорії «Вони» між групами НМС та ВМС, то варто зазначити, що ця категорія проявлялася суто серед групи респондентів з високою мовною стійкістю.

Інтенційна категорія «Третя сторона» не висвітлювалася у дискурсах учасників фокус-груп.

Інтенційна категорія «Ситуація». Ця категорія є найбільш частотно вираженою. Справді, респонденти здебільшого аналізували ситуацію та висловлювали з приводу неї своє ставлення. Найчастіше респонденти аналізували ситуацію в нейтральній тональності, не надаючи ніякого

емоційного забарвлення своїм висловам. Також частка респондентів аналізувала ситуацію в негативному руслі. Наприклад, можна було відстежити критику наявної мовної політики та її впровадження в Україні або ж недостатність мовних навичок української в державних діячів, які апріорі повинні знати державну мову та вміти добре нею послуговуватися. Також часто критикувалася недостатня розвинутість україномовного сегменту в музиці, кіноіндустрії та у сфері розважального контенту (той самий Youtube, наприклад), акцентуючи увагу на тому, що це питання потребує уваги, адже респонденти зазначали, що вони залюбки споживали б україномовний контент, але час від часу «альтернатива просто відсутня», тож вони змушені споживати контент іншими мовами. Декілька разів інформанти згадували певні факти або ж дані досліджень, які характеризують мовну ситуацію в Україні, проте ця інтенція теж була слабо виражена та незначуща в контексті мети даного інтент-аналізу. Можемо стверджувати, що серед інформантів, які взяли участь у фокус-групах не є поширеним протиставлення «Ми-Вони» у контексті мовної поведінки та мовної ситуації, отже, фактор мови, якою спілкується людина не є значущим та - ба більше - визначальним для формування почуття групової приналежності та солідарності.

Висновки

Нами було сформульовано шість робочих гіпотез: гіпотеза 1 щодо більшої частки респондентів з низькою мовною стійкістю серед україномовних респондентів **не підтвердилася**. Найбільша частка респондентів, що характеризуються низьким рівнем мовної стійкості спостерігається саме серед російськомовних респондентів; гіпотези 2 і 3 щодо зв'язку типу населеного пункту родини респондента та мовивжитку респондента **підтвердилися**. Справді серед україномовних респондентів переважає частка тих, чия родина мешкала у селищі міського типу або селах, тоді як родини російськомовних респондентів здебільшого мешкають у великих містах, або мегаполісах; гіпотеза 4 щодо відмінності майнового становища серед російськомовних та україномовних респондентів **не підтвердилася**. Серед обох груп респондентів панівним є середній рівень матеріальної забезпеченості, інших значущих відмінностей у розподілі не знайдено. Припускаємо, що це пов'язано із соціальним походженням властивим в цілому студентам Київського університету, серед яких переважають вихідці із середньої заможності та заможних сімей. Тож у подальшому перевірка гіпотези про соціально-економічні відмінності між групами мовців має розглядатися на більш гетерогенних вибірках. Якщо й тоді вона не підтвердиться, тож можна буде з певністю говорити про те, що даний аспект соціоісторичної тяглості в мовній стратифікації знівельовано. Гіпотеза 5 **підтвердилася**: справді вжиток суржику є більш характерним для респондентів саме з низькою мовною стійкістю (у порівнянні з даними для групи респондентів з високою мовною стійкістю). Гіпотеза 6 щодо зв'язку мови вжитку респондента та розмежування «Ми-Вони» **не підтвердилася**. Результати інтент-аналізу продемонстрували вкрай низьку частотність відсилок до інтенційної категорії «Вони». Іншими словами, полілінгвістична ситуація в Україні не спричиняє розмежування та антагоністичність мовних груп серед студентів факультету. Підтвердження всіх шести гіпотез означало б, що історично сформовані колоніальні мовні ієрархії зберігають свою значущість, спростування всіх шести гіпотез означало б, що

вони цілком свою значущість втратили. З наших даних слідує, що три гіпотези підтвердилися чи підтвердилися частково, три були спростовані. Шоста гіпотеза перевірялася завдяки ФГІ та інтент-аналізу, перші п'ять – завдяки опитуванню.

Отримані результати свідчать про амбівалентну мовну ситуацію у студентському середовищі факультету – з одного боку ще зберігається тяглість довготривалих макроструктурно обумовлених відмінностей (насамперед, пов'язаних із поселенським розколом), але на мікрорівні – рівні індивідуальних дій та міжіндивідуальних взаємодій спостерігається трансформація мовних практик респондентів, яка характеризується закріпленням позицій української мови і яка в свою чергу має позитивний вплив на мовну стійкість респондентів. Не виявлено, що змонтованості мовної поведінки в групові лояльності респондентів, також змінилася ієрархія престижу. Постколоніальна теорія мотивувала припускати, що при збереженні тривкості породжених імперським пануванням культурних ієрархій російська мала мати виразно вищий рівень престижу, ніж українська. Наші дані цього не виявили, натомість було засвідчено досить значні показники престижу української. Вагомим чинником, який підриває згадані колоніально детерміновані культурні ієрархії із панівним становищем російської є культурна відкритість та міжкультурний діалог, що виражається у зростанні престижу англійської мови серед різних категорій мовців.

Контент-аналіз відкритих запитань анкети продемонстрував те, що є ще частка студентів, які бояться осуду російськомових за перехід на українську, а також є ті, хто певен, що є ще люди, які не розуміють української. Це може свідчити про відносну тривкість колоніальних культурних ієрархій в мові.

Наші дані засвідчили принципово інший результат, ніж дослідження 1999 року, адже серед україномовних респондентів виявилася значна вища частка осіб із високою мовною стійкістю, ніж серед російськомовних. Чи це є особливістю спільноти студентства факультету соціології Київського університету чи риса, яка властива студентській спільноті столиці загалом,

потребуватиме розширення вибірки на майбутнє. Але щодо сукупності нами опитаних цілком можна сказати, що ця ключова риса тривкості колоніально сформованих культурних ієрархій не властива. Причини вжитку своєї основної мови суттєво не відрізняються серед україномовних і російськомовних опитаних, але є одна відмінність: україномовні респонденти для нашої спільноти опитаних є більш «принциповими» мовцями, ніж російськомовні. Загалом же для опитаної спільноти властивий середній рівень мовної стійкості.

Водночас проведений пілотаж шкали мовної стійкості засвідчив потенційні напрямки удосконалення цього дослідницького інструменту: окремі формулювання видавалися неочевидними для респондентів, оскільки виникали ситуації, коли, скажімо, респондент за більшістю ситуацій набирав 1 бал і тяжів до високого рівня мовної стійкості, але за альтернативою «Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування» вони не отримували бал, що суперечить здоровому глузду, оскільки ситуації контекстуально тісно пов'язані одна з одною. Вочевидь, дане твердження або потребує переформулювання або виключення з опитувальника. Коментарі респондентів агрегуватимуться та аналізуватимуться для їхнього подальшого застосування в редагуванні інструментарію. Також апробація опитувальника на вибірці студентів факультету соціології – досить доречне стратегічне рішення, адже фах опитуваних, якому вони навчаються дає змогу розгледіти в анкеті серйозні методологічні та методичні прогалини і недоліки, тож за допомогою опитування студентів-соціологів можна, так би мовити, спільними зусиллями надзвичайно ефективно удосконалити інструментарій та редукувати чинники, що негативно впливають на валідність та надійність опитувальника.

Перш за все у подальшому потрібно більш ретельно відстежувати наповнення масиву опитування та в цілому намагатися формувати вибірку сукупність, достатню для того, аби мати змогу робити певні статистичні висновки. Імпортований масив даних місцями мав прогалини, відповіді на деякі запитання не збереглися та не імпортувалися. Є припущення, що це системний збій програмного забезпечення, проте у будь-якому разі у подальшому процес

наповнення масиву потрібно спробувати більш ретельно проконтролювати. Брак рефлексивності респондентів щодо власного мово вжитку призводив до того, що окремі респонденти пропускали відповіді на окремі питання, що в подальшому ускладнювало аналіз. Удосконалення дослідження вимагає більш суворого відбору питань, обов'язкових для відповідей.

Тріангуляція дала можливість підвищити надійність отриманих даних і водночас вийти на додаткові аспекти досліджуваної проблеми. Хоча в масиві опитування використання суржику було властиве переважно респондентам із середньою мовною стійкістю – таких була відносна більшість в масиві, що могло підштовхнути до хибних тез, результати ФГІ дали можливість глибше проаналізувати чинник використання суржику мовцями, і з порівняння даних слідувало, що суржик більш властивий респондентам із низькою мовною стійкістю, які формувалися у переважно русифікованому чи «суржикомовному» середовищі. Таким чином, ми можемо стверджувати, що наші дані дають додатковий матеріал для підтвердження припущення соціолінгвістів та соціологів мови (зокрема, Л. Масенко) про суржик як проміжний соціолект у процесах русифікації – він властивий особам із низькою мовною стійкістю, які потенційно більш сприйнятливі до русифікації та зміни мововжитку з послуговування українською на вжиток російської. Якщо аналізувати суржик не у зв'язку із мовною стійкістю, а з розподілом по основним мовам, то за даними нашого опитування виявилось, що його вжиток більш властивий для україномовних мовців, що робить україномовних мовців із низькою мовною стійкістю потенційно уразливими до русифікації.

Для мовної поведінки респондентів у цілому лишається актуальним стан диглосії, за якого позиція функціонального домінування російської, якою послуговується переважна більшість оточення респондента є визначальною у мововжитку самого респондента. З теоретичної точки зору, наші дані не дають підстав говорити про цілковиту втрату значущості колоніально детермінованих чинників мовної стратифікації, але засвідчують спадні тенденції у царині

мовожитку. Звісно, наскільки вони будуть закріплені суттєво залежатиме від більш загального інституційного контексту.

З наших даних можна сформулювати практичні рекомендації. Як показують результати дослідження, варто зосереджуватися на розвитку україномовного сегменту культури, частка якого прямо пропорційно впливає на вжиток української мови респондентами. Також, можливо, варто було б розробляти стратегії культурного розвитку у напрямку якісного перекладу фільмів іноземного виробництва на українську мову. Фактично, якісний дубляж розробляється переважно для фільмів, що демонструються на великих екранах в кінотеатрах, проте в Україні слабо розвинута культура студій дубляжу, які займалися б перекладом артхаусного, немасового кіно. Загалом, збільшення кількості якісного україномовного контенту позитивно вплине на споживання україномовного контенту та як наслідок на зрощення популярності української мови серед населення загалом.

Перелік використаних джерел:

- 1) Барт Р. Мифология/пер. с фр., вступ. ст. и коммент. С. Зенкина – М.:Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
- 2) Бергер П. Л. Що таке інституція? Випадок мови (переклад Ю. Яремка) [Електронний ресурс] / Пітер Л. Бергер, Брижіт Бергер // Незалежний культурологічний часопис «І». – 35. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>.
- 3) Бестерс-Дільгер Ю. Сучасна мовна політика України та її оцінка європейськими установами // Мова і суспільство. – 2012. – №3. – С. 170–179.
- 4) Боднарчук Т. До питання трактування понять «білінгвізм» та «диглосія» у мовознавстві // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. - Серія«Філологічні науки». – 2013. – С. 10–13.
- 5) Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток [Електронний ресурс] // Кравченко В. (ред.). Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Східної та Центральної Європи. — Харків: ХТМТ, 2009. — С. 300-344.. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://vpered.wordpress.com/2010/10/14/velychenko-russian-colonialism/>.
- 6) Величенко С. Чи була Україна російською колонією? Деякі зауваження щодо поняття колоніалізм // Україна модерна. - 14(3) (Марксизм на сході Європи). – 2009. – С. 266-280
- 7) Волобуєв М. До проблеми української економіки [Електронний ресурс] // Журнал «Більшовик України» (ч.2-3). – 1928. Режим доступу до ресурсу: <https://vpered.wordpress.com/2013/02/04/volobuev-ukrainian-economy/>.
- 8) Гуменюк Т. І. До питання про мовну стійкість в Україні / Гуменюк Т. І. // Магістеріум. Вип. 43. Мовознавчі студії / [упоряд.: Лучик В. В.]. - 2011. - С. 17-20.
- 9) Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? // Сучасність, 1968.— 262 с.
- 10) Дослідження: Мовна ситуація в Україні [Електронний ресурс].TNS. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini>.
- 11) Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу / Михайло Драгоманов // Драгоманов М. Вибране / Упоряд. Р. Міщук; приміт. Р. Міщука, В. Шандри. – К.: Либідь, 1991. – С. 461-558.
- 12) Звонська Л. Л. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.; за ред. Л. Л. Звонської – 2-ге вид. випр. і допов. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. – с. 157

- 13) Кириченко І. 70 років проросійському українському правопису [Електронний ресурс] / Збруч / І. М. Кириченко. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zbruc.eu/node/59718>.
- 14) Коропецький І.-С. Економічні праці: збірник вибраних статей. – К.: Смолоскип, 1998. – 416 с.
- 15) Кручик І. Діти радянської вдови [Електронний ресурс] // Часопис "Критика". – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://krytyka.com/ua/articles/dity-radyanskoyi-vdovy?page=2>
- 16) Кулик В. Гібридна дерусифікація // Критика. – 2017. – №7-8. – С.2-7.
- 17) Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичности, ідеології, владні стосунки. – К.: Критика, 2010. – 656 с.
- 18) Куценко О. Постимперские регионы: ассоциированная зависимость в развитии Восточной Европы / Куценко О., Горбачик А. // Мир России. Экономика. Социология. Менеджмент. – 2014. – Т. 23, №1. – С. 60-68.
- 19) Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н.А. Шматко — М.: Институтэкспериментальной социологии. – СПб: Алетейя, 1998. – 160 с. (серия «Gallicinium»)
- 20) Масенко Л., Кубайчук В., Демська-Кульчицька О. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 399 с.
- 21) Масенко Л. Мовна стійкість та мовна стабільність / Л.Т. Масенко. // Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки. - 2002. - Т. 20. - С. 11-14.
- 22) Масенко Л. Нариси із соціолінгвістики – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 236 с.
- 23) Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 135 с.
- 24) Мельник І. Арешти української інтелігенції 1965 року [Електронний ресурс] / Мельник І. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zbruc.eu/node/40697>.
- 25) Михальчук О. Мовна поведінка як категорія української соціолінгвістики // Мова і суспільство. – 2014. – С. 28–39.
- 26) Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження / Мотиль О., пер. з англ.. П. Грицака. – Київ: Критика, 2009. – 200 с.
- 27) Ніколаєнко Л. Еволюція переходу від соціолінгвістики до соціології мови: соціально-групова структура суспільства в дзеркалі соціальної структури мови. // Вісник

- Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – №3. – С. 16–26.
- 28) Основні засади формування спільної ідентичності громадян України: інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р. [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf
- 29) Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія [Текст] // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [За ред. М. Зубрицької]. — Л. : Літопис, 1996. — С. 531–536.
- 30) Патріотизм, мова та зовнішньополітичні пріоритети – громадська думка України [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://dif.org.ua/article/%20patriotyzm_mova.
- 31) Рябчук М. «Хохли», «малороси», «бандери»: стереотип українця у російській культурі та його політична інструменталізація / М. Ю. Рябчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2016. - Вип. 1. - С. 179-194.
- 32) Саїд Е. Культура й імперіалізм / пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал, Н. Г'язалі, Т. марценюк. – К.: Критика, 2007. – 608 с.
- 33) Тащенко А. Розвиток соціології мови. // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – №3. – С. 35–39.
- 34) Ткаченко О. Б. Проблема мовної стійкості та її джерел // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 3–10
- 35) Ткаченко О. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. – Київ: Наукова думка, 2014. – 511 с.
- 36) Узунов С. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія? // Українське мовознавство. – 2014. – С. 81–92.
- 37) Українське суспільство та європейські цінності: звіт за результатами соціологічного дослідження [Електронний ресурс] // Фонд імені Фрідріха Еберта | Представництво в Україні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf
- 38) Фанон Ф. Гнані і голодні/Франц Фанон, пер.з фр. – Київ: вперед, LAT&K, 2016. – 227 с. – (Чорна шкіра – білі маски).

- 39) Фудерер Т. О., Данилевська О. М. Престиж української мови та ставлення до двомовності за оцінками мовців різних вікових груп. // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2019. – С. 173–181.
- 40) Чернцов. Жовтень і наука на Україні // Прапор марксизму. Орган Українського інституту марксизму-ленінізму. – 1929. – №5. – С. 127-143.
- 41) Шаповал М. Велика революція (з нагоди 100-ліття революції на Україні). – Прага: Видавництво «Вільна спілка», 1928. – 265 с.
- 42) Шаповал М. Соціологія українського відродження – Прага: Український соціологічний інститут в Празі, 1936. – 45 с.
- 43) Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус – Нью Йорк: Сучасність, Бібліотека «Прологу». – ч. 173. – 1987. – 295 с.
- 44) Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / пер. з фр. Р. Мардера. – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с.
- 45) Як боролися з українською мовою. Хроніка заборон за 400 років [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2012/07/3/89519/>.
- 46) Cherrier H. Reflexive Dispossession and the Self: Constructing a Processual Theory of Identity / H. Cherrier, J. Murray // Consumption Markets & Culture. – 2007. – Vol. 10, No 1. – pp. 1-29.
- 47) Ferguson C. Diglossia // Word – 1959. – Vol. 15, №2. – pp. 325-340.
- 48) Horbyk R. Seeing Ukrainetrough Colonial Eyes [Електронний ресурс] // TheClarion. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/28333813/Seeing_Ukraine_Through_Colonial_Eyes.
- 49) Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction // Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives / Ed. by S. M. Lipset, S. Rokkan. – New York: Free Press, 1967. – pp. 1-64.
- 50) Velychenko S. Post-colonialism and Ukrainian History. // AbImperio. – 2004. – №1. – pp. 391–404.
- 51) Wangler A. Rethinking History, Reframing Identity. – Wiesbaden: Springer VS, 2012. – 347 p.

Додатки

Додаток 1. Контент-аналіз відкритих запитань анкети: аналітична записка

Нижче наведений аналіз відповідей респондентів на відкриті запитання анкети.

- 1) Для запитання «Ваша рідна мова» передбачалася альтернатива «Інше», оскільки ми розуміли, що ймовірно існує частка респондентів, які зіткнулися зі складнощами, обираючи варіант відповіді серед закладених закритих альтернатив. 5 респондентів указали, що вони спілкуються однаковою мірою як російською, так і українською, 2 респондентів назвали суржик рідною мовою та для 1 респондента рідною є вірменська мова. Представлена обмеженість варіантів відповідей є цілеспрямованою дією дослідницької команди, спрямованою на відображення полярних позицій та спрощення самоідентифікації респондента з тією чи іншою мовою. Та ж ситуація і з запитанням про основну мову вжитку. Ми цілеспрямовано вказували лише українську та російську як дві найбільш поширені мови і які є офіційно визнаними мовами (на відміну від суржику, який все ж класифікують не як автономну мовну одиницю, а складову мовного комплексу певної мови).
- 2) На запитання про рівень комфортності вжитку мов деякі респонденти давали відповідь, яка характеризувала **ситуативність комфортності** використання мов, тобто те, що послуговуватися деякими мовами зручно та комфортно залежно від обставин та ситуації. Проте зведення вибору респондента до узагальненого вибору теж є частиною методологічної стратегії, яка дає змогу уникнути складнощів із класифікацією відповідей респондентів.

Учасникам опитування пропонувалося обрати одну з нижчезазначених альтернатив:

- 1) комфортніше користуватися українською
- 2) комфортніше користуватися російською
- 3) однаково комфортно користуватися як українською, так і російською

У випадку, якщо респондент обирав альтернативу 1, ми просили у нього розповісти, що спонукає їх почуватися некомфортно за використання російської і навпаки, у разі обрання альтернативи 2 пропонувалося пояснити, що змушує їх почуватися некомфортно у послуговуванні українською. Отримані відповіді: найчастотніший чинник **недостатнього словникового запасу** змушує людей почуватися некомфортно за використання української мови (34,7%). Дотичною до цього є **проблема недосконалої**

вимови (18,4%) та відсутності практики вжитку української (20,4%). Згадувалися також такі характеристики, як незвичність української для російськомовних, несприйняття української як рідної мови, суржик як частина української та дискримінація української російськомовними громадянами.

- 3) Серед найбільш розповсюджених причин того, що змушує респондентів відчувати дискомфорт через використання російської є **відсутність практики вжитку російської (25%), характеристика російської як мови країни-окупанта та агресора (10%) та відсутність достатнього словникового запасу (10%).** Загалом, на дискомфорт у вжитку російської більше впливає фактор національної та громадянської свідомості україномовних респондентів, тоді як серед російськомовних респондентів превалює відсутність практичних та теоретичних навичок української.
- 4) На запитання про те, чому ж все-таки люди переходять на мову співрозмовника респонденти відповідали наступним чином. Більшість відповідей стосувалася **аспекту налагодження контакту з людиною, встановлення атмосфери доброзичливості та взаємоповаги (50%).** Разом з тим досить частотною було пояснення про **нерозуміння співрозмовником української (20,6%).** Також згадувався вплив авторитету співрозмовника, який спонукає людей переходити на його мову спілкування. Цікавими є відповіді декількох респондентів, які стосуються конкретно випадку переходу з української на російську мову. Ці респонденти вважають, що причиною переходу з української на російську є страх осуду за вжиток української серед російськомовного оточення та відчуття сорому за використання української.

Результати аналізу відкритого запитання щодо мотивів переходу на мову співрозмовника в цілому співзвучні із результатами обговорення цього ж запитання під час фокус-групових інтерв'ю з респондентами.

Кодувальна таблиця

Категорії	Субкатегорії	Підкатегорії	Частота
Що змушує Вас почуватися некомфортно при спілкуванні українською?	Навички української	Відсутність практики	16,3%
		Відсутність достатнього словникового запасу	34,7%
		Незвичність української	8,2%
		Страх помилятися	4,1%
		Недосконала вимова	18,4%
	Емоційне сприйняття	Суржик як частина української мови	4,1%
		Примусове насадження української	2,0%
		Несприйняття української як рідної мови, неблизькість мови	6,1%
Дискримінація української		4,1%	
Що змушує Вас почуватися некомфортно при спілкуванні російською?	Фактор громадянської позиції	Мова країни-окупанта та агресора	10%
		Російська-іноземна мова, неприйнятна в Україні	7,5%
		Національна свідомість	2,5%
		Принципова позиція	2,5%
	Навички російської	Відсутність практики	25%
		Відсутність достатнього словникового запасу	10%
	Фактор емоційного сприйняття	Відсутність бажання розмовляти цією мовою	2,5%
		Неприємне звучання мови	2,5%
Чому люди переходять на мову співрозмовника?	Налагодження контакту	Створення комфортних умов для спілкування	14,7%
		Налагодження контакту та атмосфери доброзичливості	5,9%
		Прояв поваги до співрозмовника, ввічливість	26,5%
		Використання в особистих цілях досягнення вигоди	2,9%
		Намагання сподобатися співрозмовнику	2,9%
	Зовнішні чинники	Страх осуду за вживання української	2,9%
		Сором за використання української	2,9%
		Авторитет співрозмовника	2,9%
Нерозуміння співрозмовником української		20,6%	

Додаток 2. Анкета. Мовна стійкість студентства міста Києва

Блок 1. Мовна поведінка респондента

1. Ваша рідна мова:

Українська

Російська

Інша (вказіть) _____

2. Ваша основна мова вжитку:

Українська

Російська

Інша (вказіть) _____

3. Зазначте рівень комфортності вжитку наступних мов у спілкуванні:

Комфортніше користуватися українською

Комфортніше користуватися російською

Однаково комфортно користуватися як українською, так і російською

Інше _____

**Якщо респондент обирає варіант 1-2 – перехід на запитання 3.1*

Що змушує Вас почуватися некомфортно при спілкуванні УКР/РОС?

4. Як багато людей у Вашому оточенні спілкуються Вашою основною мовою?

Усі

Переважає більшість

Меншість, фактично ніхто

У моєму оточенні немає таких людей

5. Як багато людей у Вашому оточенні спілкуються Вашою рідною мовою?

Усі

Переважає більшість

Меншість, фактично ніхто

У моєму оточенні немає таких людей

6. Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик?

Переважно з його допомогою висловлююся своєю мовою

Вживаю його систематично лише з деякими людьми зі свого оточення

Вживаю інколи для гумору

Вживаю вкрай рідко

Не вживаю

Важко відповісти

7. Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:

Діяльність	Українською	Російською	Українською та російською в одній мірі	Інша (вказіть)

Спілкування з сім'єю				
Спілкування з друзями, колегами				
Робота (за наявності)				
Навчання				
Спілкування в державних установах				
Особисте спілкування				
Висловлення думки на загал в Інтернеті (коментарі, власні дописи тощо)				
Місця громадського значення сфери обслуговування (кафе, бари, магазини тощо)				
Спілкування із незнайомцями у громадських місцях (громадський транспорт, зони відпочинку, туристичні зони тощо)				

8. Якою мовою Ви зазвичай користуєтеся у таких ситуаціях:

	Українською	Російською	Іншою мовою	Не буває таких ситуацій
Читання новин в Інтернеті				
Перегляд ТБ				
Перегляд фільмів на стрімінгових ресурсах чи в Інтернеті				
Читання художньої літератури				
Читання періодики				
Пошук інформації в				

Інтернеті				
Написання повідомлень, дописів у електронних мережах				
Мова інтерфейсу на моїх месенджерах та часто вживаних програмах				

9. Оберіть не більше двох альтернатив, які найкраще пояснюють вжиток Вами Вашої основної мови:

Тому що маю принципову позицію щодо використання мов (світоглядна)

Боюся, що мене сприйматимуть несерйозно у зв'язку із використанням іншої мови (конформістська)

Тому що цього потребує офіційний визначений регламент

Мені просто зручно використовувати свою основну мову

Тому що хочу стати своїм у колективі та в оточенні, розмовляючи цією мовою

Мені не байдуже, якою мовою розмовляти

Отримую втіху від використання своєї основної мови (гедоністично-габітуалізована)

10. Наскільки часто у Вашому житті трапляються ситуації, за яких Ви переходите на мову співрозмовника зі своєї основної мови?

Дуже часто, майже завжди

Часто, як правило

Час від часу

Рідко, майже не переходжу

Ніколи не переходжу на мову співрозмовника

11. Як вважаєте, чому люди переходять на мову співрозмовника?

(можете обрати декілька із можливих варіантів):

Хочуть завоювати довіру співрозмовника

Вважають, що це допоможе уникнути мовного бар'єру

За деяких обставин іншою мовою більш зручно виражати свої думки

Мова співрозмовника видається більш солідною

На це впливає страх осуду, пов'язаний із існуванням стереотипів про носіїв мови індивіда

Інше _____

11. Вкажіть, будь ласка, чи трапляються із Вами нижчезазначені ситуації? (у разі, якщо Вашою основною мовою є українська, то йдеться про перехід на російську, у разі якщо російська – на українську)

Ситуації	Часто трапляються	Рідко трапляються
Я переходжу на іншу мову в компанії, якщо своєю основною мовою у ній розмовляю лише я	0	1
Я за замовчуванням починаю говорити до незнайомих своєю основною мовою	1	0
Я відповідаю своєю основною мовою безвідносно того, українською чи російською до мене звертається співрозмовник	1	0
Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування	1	0
У спілкуванні з керівництвом чи особами, які викликають мою повагу або острах, я використовую ту мову, якою спілкуються вони	0	1
Трапляється, що я можу наполягати на тому, аби зі мною говорили моєю основною мовою спілкування	1	0
Я відчуваю принциповість щодо того, аби говорити своєю основною мовою	1	0
Я відчуваю втіху, якщо іншомовний співрозмовник у спілкуванні зі мною відповідає моєю основною мовою	1	0

Від 0 до 8

0-2 – низька мовна стійкість

3-5 – середня мовна стійкість

6-8 – висока мовна стійкість

Блок2. Ставлення та досвід

1. Оцініть, будь ласка, престижність використання таких мов в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непристойно, 5 – дуже престижно:

	1	2	3	4	5	Важко відповісти
Українська						
Російська						
Англійська						
Інші мови (,,)						

2. Чи знайомилися Ви особисто із положеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019):

Так, читав документ (*перехід до питання 2.1.*):

Ні, не читав.

Оцініть ступінь власної підтримки Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»:

Повністю підтримую

Більшою мірою підтримую, аніж не підтримую

Підтримую в одних аспектах, не підтримую в інших

Більшою мірою не підтримую
Повністю не підтримую
Важко відповісти

3. Чи стикалися Ви із дискримінацією носіїв української мови у будь-якій сфері життєдіяльності?

ТАК – *перехід до запитання 3.1*

НІ

За яких обставин це відбувалося? Опишіть коротко.

4. Чи стикалися Ви із дискримінацією носіїв російської мови у будь-якій сфері життєдіяльності?

ТАК – *перехід до запитання 4.1*

НІ

4.1 За яких обставин це відбувалося? Опишіть коротко.

Блок 3. Соціально-економічний блок

1. Як часто трапляються ситуації, що описані нижченаведеними твердженнями із людьми з Вашого найближчого середовища спілкування останніх років?

Твердження	Часто трапляються	Рідко трапляються
Ці люди переходять на іншу мову в компанії, якщо своєю основною мовою у ній говорять лише вони		
За замовчуванням починають говорити до незнайомих своєю основною мовою		
Відповідають своєю основною мовою безвідносно того, українською чи російською до них звертається співрозмовник		
Лише у виняткових ситуаціях ці люди переходять на іншу мову спілкування		
У спілкуванні з керівництвом чи особами, які викликають мою повагу або острах, ці люди використовують ту мову, якою спілкуються вони		
Трапляється, що ці люди можуть наполягати на тому, аби із ними говорили її основною мовою спілкування		
Ці люди відчувають принциповість стосовно того, аби говорити своєю основною мовою		
Ці люди відчувають втіху, якщо іншомовний співрозмовник у спілкуванні з ними відповідає їм їхньою основною мовою		

2. Укажіть рід Вашої зайнятості:

Повна зайнятість (*перехід до запитання 2.1*)

Часткова зайнятість (*перехід до запитання 2.1*)

Проектна/сезонна робота (перехід до запитання 2.1)

Фріланс (перехід до запитання 2.1)

Маю власну справу (перехід до запитання 2.1)

Винятково навчаюся, не працюю

Якщо Ви працюєте, то до якої професійної групи належите:

законодавці, вищі державні службовці, керівники підприємств та установ (понад 100 найманих працівників)

професіонали, фахівці галузі, що потребує вищої освіти

працівники сфери торгівлі, послуг без вищої освіти

кваліфіковані працівники із середньою спеціальною освітою

3. До якої професійної групи належать ваші батьки:

законодавці, вищі державні службовці, керівники підприємств та установ (понад 100 найманих працівників)

професіонали, фахівці галузі, що потребує вищої освіти (лікарі, вчителі, інженери, нотаріуси)

працівники сфери торгівлі, послуг без вищої освіти

кваліфіковані працівники із середньою спеціальною освітою (майстри з ремонту, працівники СТО)

професії, що не потребують обов'язкової освіти чи специфічної кваліфікації

4. Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших батьків / осіб, які їх замінюють:

	Батько	Матір
Мегаполіс (більше 1 млн осіб)		
Велике місто (500 тис – 1 млн)		
Середнє місто (250 тис – 500 тис)		
Мале місто (50 тис – 250 тис)		
Селище міського типу/село (до 50 тис)		
Важко відповісти		

5. Якою мовою спілкується Ваш батько зі своїми батьками – Вашими дідусями та бабусями?

	Батько спілкується
Українською	
Російською	
Іншою мовою	
Не спілкуються	

6. Якою мовою спілкується Ваша матір зі своїми батьками – Вашими дідусями та бабусями?

	Матір спілкується
Українською	
Російською	
Іншою мовою	
Не спілкуються	

7. Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших дідуся/бабусі (тих, з якими Ви підтримуєте більш систематичний контакт):

- Мегаполіс (більше 1 млн осіб)
- Велике місто (500 тис – 1 млн)
- Середнє місто (250 тис – 500 тис)
- Мале місто (50 тис – 250 тис)
- Селище міського типу/село (до 50 тис)

7. Оберіть, будь ласка, твердження, що відповідає рівню матеріальної забезпеченості Вашої родини:

- Не вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші потреби (транспорт, сплата комунальних рахунків)
- Вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші речі, проте купувати товари довготривалого вжитку складно (одяг, техніку тощо)
- Вистачає грошей на їжу, найнеобхідніші речі та товари довготривалого вжитку, проте купувати коштовні речі та послуги непросто (автомобіль, квартира, поїздка на відпочинок за кордон, коштовності)
- Вистачає грошей на все перелічене, але не маю заощаджень чи маю незначні
- Вистачає грошей на все перелічене, маю власні значні заощадження

8. Оцініть, будь ласка, на скільки часу Вашій родині вистачить наявних у неї заощаджень за умови відсутності постійної зайнятості у всіх членів родини:

- Менше місяця
- 1-3 місяці
- 3-6 місяців
- Більше 6 місяців

Блок 4. Соціально-демографічні дані

Вкажіть, будь ласка, ваш Вік: _____

Укажіть область, у населеному пункті якої Ви провели більшу частину свого життя:

1. Автономна республіка Крим
2. Вінницька область
3. Волинська область
4. Дніпропетровська область
5. Донецька область

6. Житомирська область
7. Закарпатська область
8. Запорізька область
9. Івано-Франківська область
10. Київська область
11. Кіровоградська область
12. Луганська область
13. Львівська область
14. Миколаївська область
15. Одеська область
16. Полтавська область
17. Рівненська область
18. Сумська область
19. Тернопільська область
20. Харківська область
21. Херсонська область
22. Хмельницька область
23. Черкаська область
24. Чернівецька область
25. Чернігівська область
26. м. Київ
27. м. Севастополь

У разі вибору будь-яких альтернатив окрім 26, перехід до питання нижче

Чи змінився Ваш мововжиток загалом (омінаючи винятки) після переїзду до Києва на навчання:

У приватному спілкуванні переважно використовую свою основну мову, у публічному – ні

У публічному спілкуванні переважно використовую свою основну мову, а в приватному – ні

Переважно використовую свою основну мову як у приватному, так і публічному спілкуванні

І у приватному, і в публічному спілкуванні змінив свою основну мову спілкування

Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина Вашого життя:

Мегаполіс (більше 1 млн осіб)

Велике місто (500 тис – 1 млн)

Середнє місто (250 тис – 500 тис)

Мале місто (50 тис – 250 тис)

Селище міського типу/село (до 50 тис)

Вкажіть вид населеного пункту, в якому Ви народилися:

Мегаполіс (більше 1 млн осіб)

Велике місто (500 тис – 1 млн)

Середнє місто (250 тис – 500 тис)

Мале місто (50 тис – 250 тис)

Селище міського типу/село (до 50 тис)

Укажіть Ваш курс: _____

Укажіть Вашу стать:

Чоловіча

Жіноча

Інше _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток 3. Гайд фокус-групових інтерв'ю

Керівництво модератору
Мовна стійкість студентства міста Києва
Фокус-групові дискусії зі студентами

ВСТУП. ЗНАЙОМСТВО ТА ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ ІЗ УЧАСНИКАМИ ГРУПИ

ВСТУПНЕ СЛОВО:

- 1) Представлення модератора: прізвище, ім'я, де навчається
- 2) Декілька слів про дослідження: тема дослідження, основна мета
- 3) Технічні нюанси проведення інтерв'ю: конфіденційність, звукозапис
- 4) **МОВА ДИСКУСІЇ**: наголосити на тому, аби респонденти розмовляли найбільш зручною для них мовою
- 5) Основні правила: щирість відповідей, повага до інших членів фокус-групи, участь усіх членів в обговоренні.

ЗНАЙОМСТВО. Попросити назвати учасників своє ім'я, на якому курсі вони навчаються, чим займаються у житті, окрім навчання, а також запитати про коло інтересів – 5 хв.

РОЗДІЛ 1. МОВНА ПОВЕДІНКА РЕСПОНДЕНТА. ФАКТОР УЗВИЧАЄНОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ

1. Отже, скажіть, будь ласка, якою мовою ви розмовляєте?
2. Скажіть, будь ласка, якою мовою розмовляють ваші члени родини та ваше найближче коло спілкування? В якому мовному середовищі ви зростали – в україномовному чи російськомовному? Якою мовою спілкувалися ваші вчителі, друзі, однокласники у школі? Якою мовою спілкуються ваші батьки зі своїми батьками – вашими дідусями та бабусями?
3. Згадайте, будь ласка, ваше дитинство. Якою мовою ви частіше усього дивилися телевізор, читали книжки, журнали, газети, одним словом – споживали будь-який контент?
4. Ви спілкуєтеся лише однією мовою чи за потреби використовуєте як українську, так і російську у повсякденному спілкуванні? Якщо так, то в яких ситуаціях ви зазвичай використовуєте вашу Неосновну мову?
5. Чи переходите ви інколи у спілкуванні на мову співрозмовника? Згадайте, будь ласка, останній подібний випадок. Що це була за ситуація та чому ви вирішили розмовляти мовою співрозмовника? Якими були основні мотиви переходу?
6. А як ви гадаєте, в цілому що спонукає людей переходити на мову співрозмовника?
7. Якою мовою ви споживаєте інформацію – читаєте новини, книжки, шукаєте інформаційні матеріали для навчання, дивитися фільми тощо – українською чи російською? Чим обумовлений ваш вибір мови інформаційних ресурсів?

РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ. ФАКТОР ПРЕСТИЖУ МОВ

1. Якою мовою Ви говорите зазвичай?
2. Чи часто буває, коли Ви в різних ситуаціях говорите різними мовами? Які ці ситуації? Наведіть типовий приклад. (Уточнюючи питання: як зазвичай Ви говорите вдома? На роботі? Із друзями?)

3. Давайте зараз трохи поговоримо про емоційну складову. Скажіть, які почуття у вас виникають, коли ви думаєте про рідну мову?
4. Назвіть, будь ласка, ваші перші асоціації, які спадають вам на думку, коли ви думаєте про українську мову (*витримати паузу, дати інформанту висловитися про першу мову*), а також перші асоціації з російською мовою.
5. На вашу думку, якою мовою розмовляти в Україні сьогодні більш престижно – українською чи російською? Як гадаєте, що в цілому впливає на становище мови та сприйняття мови суспільством? Які заходи допомагають зрощувати престиж мови?
6. Пригадайте, будь ласка, якісь стереотипи, пов'язані із носіями української чи російської мови. Опишіть їх.
7. Чи стикалися ви коли-небудь із проявами дискримінації щодо української або російської мови або щодо носіїв цих мов? Якщо пригадаєте такі випадки – розкажіть, будь ласка, про них.

РОЗДІЛ 3. СТАВЛЕННЯ ДО ВПРОВАДЖУВАНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1. На ваш погляд, якою повинна бути мовна політика в Україні? Яким має бути законодавчо закріплений статус української, російської та інших вживаних в Україні мов?
2. На вашу думку, наскільки пріоритетним є мовне питання, якщо порівнювати його із іншими найбільш важливими стратегічними напрямками діяльності уряду? (війна на Сході, боротьба з корупцією, підвищення рівня життя населення тощо) ?
3. Чи чули ви про Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», чи знаєте ви основні його положення? (*Тим, хто не чув – два-три речення про суть закону та основні його положення*). Як ви оцінюєте ефективність його впровадження в контексті умов сьогодення? (Він працює чи не працює?)
4. Як гадаєте, які функції повинна виконувати мова в українському суспільстві сьогодення?

ЗАВЕРШЕННЯ ДИСКУСІЇ. ПОДЯКА РЕСПОНДЕНТАМ ЗА УЧАСТЬ.

Додаток 4

Таблиця 1. Регіони

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Західна Україна	12	7,1	9,3	9,3
	Східна Україна	9	5,4	7,0	16,3
	Центральна Україна	36	21,4	27,9	44,2
	Південна Україна	9	5,4	7,0	51,2
	Північна Україна	24	14,3	18,6	69,8
	Київ	39	23,2	30,2	100,0
	Total	129	76,8	100,0	
Missing	System	39	23,2		
Total		168	100,0		

Таблиця 2. Chi-SquareTests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
PearsonChi-Square	7,103 ^a	8	,526
LikelihoodRatio	5,812	8	,668
Linear-by-LinearAssociation	1,586	1	,208
N ofValidCases	49		

a. 12 cells (80,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 24.

Таблиця 3. Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина Вашого життя:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	35	20,8	20,8	20,8
Мегаліс (більше 1 млн осіб)	49	29,2	29,2	50,0
Велике місто (500 тис – 1 млн)	9	5,4	5,4	55,4
Середнє місто (250 тис – 500 тис)	20	11,9	11,9	67,3
Мале місто (50 тис – 250 тис)	34	20,2	20,2	87,5
Селище міського типу/село (до 50 тис)	21	12,5	12,5	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 4. Correlations

		індекс стійкості	TNP
індекс стійкості	Pearson Correlation	1	-,142
	Sig. (2-tailed)		,250
	N	84	67
TNP	Pearson Correlation	-,142	1
	Sig. (2-tailed)	,250	
	N	67	133

Таблиця 5. Укажіть Вашу стать:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	35	20,8	20,8	20,8
Чоловіча	23	13,7	13,7	34,5
Жіноча	108	64,3	64,3	98,8
Інше	2	1,2	1,2	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 7. Оберіть, будь ласка, твердження, що відповідає рівню матеріальної забезпеченості Вашої родини:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	29	17,3	17,3	17,3
Не вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші потреби (транспорт, с	1	,6	,6	17,9
Вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші речі, проте купувати тов	14	8,3	8,3	26,2
Вистачає грошей на їжу, найнеобхідніші речі та товари довготрива	80	47,6	47,6	73,8
Вистачає грошей на все перелічене, але не маю заощаджень чи маю не	25	14,9	14,9	88,7
Вистачає грошей на все перелічене, маю власні значні заощадження	19	11,3	11,3	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 8. Correlations

		Індекс стійкостіUKR	MatZabezpResp
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,063
	Sig. (2-tailed)		,651
	N	66	54
MatZabezpResp	PearsonCorrelation	,063	1
	Sig. (2-tailed)	,651	

Таблиця 8. Correlations

		Індекс стійкостіUKR	MatZabezpResp
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,063
	Sig. (2-tailed)		,651
	N	66	54
MatZabezpResp	PearsonCorrelation	,063	1
	Sig. (2-tailed)	,651	
	N	54	139

Таблиця 9. Correlations

		MatZabezpResp	індекс стійкостіRUS
MatZabezpResp	PearsonCorrelation	1	-,033
	Sig. (2-tailed)		,788
	N	139	69
індекс стійкості	PearsonCorrelation	-,033	1
	Sig. (2-tailed)	,788	
	N	69	84

Таблиця 10. Оцініть, будь ласка, на скільки часу Вашій родині вистачить наявних у неї заощаджень за умови відсутності постійної зайнятості у всіх членів родини

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Немає відповіді	30	17,9	17,9	17,9
	Менше місяця	14	8,3	8,3	26,2
	1-3 місяці	48	28,6	28,6	54,8
	3-6 місяців	48	28,6	28,6	83,3
	Більше 6 місяців	28	16,7	16,7	100,0
	Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 11. До якої професійної групи Ви належите?

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Немає відповіді	90	53,6	53,6	53,6
	професіонали, фахівці галузі, що потребує вищої освіти	50	29,8	29,8	83,3
	працівники сфери торгівлі, послуг без вищої освіти	25	14,9	14,9	98,2
	кваліфіковані працівники із середньою спеціальною освітою	3	1,8	1,8	100,0
	Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 12. Зайнятість респондента

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Працюю	80	47,6	57,6	57,6
	Не працюю	59	35,1	42,4	100,0
	Total	139	82,7	100,0	
Missing	System	29	17,3		
Total		168	100,0		

Таблиця 13. Correlations

		До якої проф.групи Ви належите?	Індекс стійкості
До якої проф.групи Ви належите?	PearsonCorrelation	1	,217
	Sig. (2-tailed)		,298
	N	78	25
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	,217	1
	Sig. (2-tailed)	,298	
	N	25	66

Таблиця 14. Correlations

		До якої проф.групи Ви належите?	індекс стійкості
До якої проф.групи Ви належите?	PearsonCorrelation	1	,123
	Sig. (2-tailed)		,436
	N	78	42
індекс стійкості	PearsonCorrelation	,123	1
	Sig. (2-tailed)	,436	
	N	42	84

Таблиця 15. Ваша рідна мова:

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Інше	8	4,8	4,8	4,8
	Українська	110	65,5	65,5	70,2
	Російська	50	29,8	29,8	100,0
	Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 16. Ваша основна мова вжитку: * Ваша рідна мова: Crosstabulation

			Ваша рідна мова:			Total
			Інше	Українська	Російська	
Ваша основна мова вжитку:	Інше	Count	3	12	0	15
		% within Ваша основна мова вжитку:	20,0%	80,0%	,0%	100,0%
	Українська	Count	0	62	6	68
		% within Ваша основна мова вжитку:	,0%	91,2%	8,8%	100,0%
	Російська	Count	5	36	44	85
		% within Ваша основна мова вжитку:	5,9%	42,4%	51,8%	100,0%
Total		Count	8	110	50	168
		% within Ваша основна мова вжитку:	4,8%	65,5%	29,8%	100,0%

Таблиця 17. Ваша основна мова вжитку: * [Спілкування з сім'єю] Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:
Crosstabulation

	[Спілкування з сім'єю] Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:				Total
	Українською	Російською	Українською та російською в одній мірі	Інша	
Українська	Count 53	8	7	0	68
% within Ваша основна мова вжитку:	77,9%	11,8%	10,3%	,0%	100,0%
% within [Спілкування з сім'єю] Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:	81,5%	10,8%	29,2%	,0%	40,5%
Російська	Count 7	65	12	1	85
% within Ваша основна мова вжитку:	8,2%	76,5%	14,1%	1,2%	100,0%
% within [Спілкування з сім'єю] Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:	10,8%	87,8%	50,0%	20,0%	50,6%

Таблиця 18. Ваша основна мова вжитку:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Інше	15	8,9	8,9	8,9
Українська	68	40,5	40,5	49,4
Російська	85	50,6	50,6	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 19. Зазначте рівень комфортності вжитку наступних мов у спілкуванні:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Інше	2	1,2	1,2	1,2
Комфортніше користуватися українською	42	25,0	25,0	26,2
Комфортніше користуватися російською	52	31,0	31,0	57,1
Однаково комфортно користуватися як українською, так і російськ	72	42,9	42,9	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 20. Як багато людей у Вашому оточенні спілкується Вашою основною мовою?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Немає відповіді	1	,6	,6	,6
Усі	11	6,5	6,5	7,1
Переважає більшість	143	85,1	85,1	92,3
Меншість, фактично ніхто	13	7,7	7,7	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 21. Як багато людей у Вашому оточенні спілкується Вашою рідною мовою?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Немає відповіді	1	,6	,6	,6
Усі	10	6,0	6,0	6,5
Переважає більшість	106	63,1	63,1	69,6
Меншість, фактично ніхто	51	30,4	30,4	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 22. Ваша рідна мова: * Як багато людей у Вашому оточенні спілкується Вашою рідною мовою? Crosstabulation

			Як багато людей у Вашому оточенні спілкується Вашою рідною мовою?				Total
			Усі	Переважає більшість	Меншість, фактично ніхто		
Ваша рідна мова:	Інше	Count	0	1	5	2	8
		% within Ваша рідна мова:	,0%	12,5%	62,5%	25,0%	100,0%
	Українська	Count	0	4	63	43	110
		% within Ваша рідна мова:	,0%	3,6%	57,3%	39,1%	100,0%
Російська	Count	1	5	38	6	50	
	% within Ваша рідна мова:	2,0%	10,0%	76,0%	12,0%	100,0%	
Total	Count	Count	1	10	106	51	168
		% within Ваша рідна мова:	,6%	6,0%	63,1%	30,4%	100,0%
		% within Як багато людей у Вашому оточенні спілкується Вашою рідною мовою?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 23. Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,605 ^a	6	,016
Likelihood Ratio	16,833	6	,010
N of Valid Cases	168		

a. 6 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,05.

Таблиця 23. Chi-SquareTests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
PearsonChi-Square	15,605 ^a	6	,016
LikelihoodRatio	16,833	6	,010
N ofValidCases	168		

Таблиця 24. Correlations(UKR)

	як багато людей з оточення спілкується рідною?	Індекс стійкості
як багато людей з оточення спілкується рідною?	PearsonCorrelation Sig. (2-tailed) N	1 ,165 ,187 167 66
Індекс стійкості	PearsonCorrelation Sig. (2-tailed) N	,165 ,187 1 66 66

Таблиця 25. Correlations (RUS)

	як багато людей з оточення спілкується рідною?	індекс стійкості
як багато людей з оточення спілкується рідною?	PearsonCorrelation Sig. (2-tailed) N	1 ,000 1,000 167 84

Таблиця 26		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Немає відповіді	75	44,6	44,6	44,6
	У приватному спілкуванні переважно використовую свою основну мову, у публічному – ні	22	13,1	13,1	57,7
	У публічному спілкуванні переважно використовую свою основну мову, а в приватному – ні	3	1,8	1,8	59,5
	Переважно використовую свою основну мову як у приватному, так і публічному спілкуванні	62	36,9	36,9	96,4
	І у приватному, і в публічному спілкуванні змінив свою основну мову спілкування	6	3,6	3,6	100,0
Total	168	100,0	100,0		

Таблиця 27		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Немає відповіді	1	,6	,6	,6
	Переважаю з його допомогою висловлююся своєю мовою	28	16,7	16,7	17,3
	Вживаю його систематично лише з деякими людьми зі свого оточення	39	23,2	23,2	40,5
	Вживаю інколи для гумору	48	28,6	28,6	69,0
	Вживаю вкрай рідко	15	8,9	8,9	78,0
	Не вживаю	36	21,4	21,4	99,4
	Важко відповісти	1	,6	,6	100,0
	Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 28. Ваша основна мова вжитку: * Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик? Crosstabulation

			Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик?						Total	
			Переважаю з його допомогою висловлююся своєю мовою	Вживаю його систематично лише з деякими людьми зі свого оточення	Вживаю інколи для гумору	Вживаю вкрай рідко	Не вживаю	Важко відповісти		
Ваша основна мова вжитку:	Інше	Count	0	8	4	1	1	1	0	15
		% within Ваша основна мова вжитку:	,0%	53,3%	26,7%	6,7%	6,7%	6,7%	,0%	100,0%
		% within Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик?	,0%	28,6%	10,3%	2,1%	6,7%	2,8%	,0%	8,9%
Українська		Count	0	19	23	15	5	5	1	68
		% within Ваша основна мова вжитку:	,0%	27,9%	33,8%	22,1%	7,4%	7,4%	1,5%	100,0%
		% within Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик?	,0%	67,9%	59,0%	31,3%	33,3%	13,9%	100,0%	40,5%
	Російськ	Count	1	1	12	32	9	30	0	85

a	% within Ваша основна мова вжитку:	1,2%	1,2%	14,1%	37,6%	10,6%	35,3%	,0%	100,0%
	% within Яке місце у Вашому мововжитку займає суржик?	100,0%	3,6%	30,8%	66,7%	60,0%	83,3%	,0%	50,6%

Таблиця 29		Value	Approx. Sig.
NominalbyNominal	Phi	,599	,000
	Cramer's V	,424	,000
N of Valid Cases		168	

Таблиця 30. [Навчання] Зазначте, будь ласка, мову, якою Ви користуєтеся в наступних сферах життєдіяльності:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	2	1,2	1,2	1,2
Українською	132	78,6	78,6	79,8
Російською	6	3,6	3,6	83,3
Українською та російською в одній мірі	26	15,5	15,5	98,8
Інша	2	1,2	1,2	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 31. [Читання новин в Інтернеті] Якою мовою Ви зазвичай послуговуєтеся у таких ситуаціях:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Українською	98	58,3	58,3	58,3
Російською	52	31,0	31,0	89,3
Іншою мовою	14	8,3	8,3	97,6
Не буває таких ситуацій	4	2,4	2,4	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 32. [Перегляд ТБ] Якою мовою Ви зазвичай послуговуєтеся у таких ситуаціях:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Українською	104	61,9	61,9	61,9
Російською	18	10,7	10,7	72,6
Іншою мовою	3	1,8	1,8	74,4
Не буває таких ситуацій	43	25,6	25,6	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 33. [Перегляд фільмів на стрімінгових ресурсах чи в Інтернеті] Якою мовою Ви зазвичай користуєтеся у таких ситуаціях:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Українською	28	16,7	16,7	16,7
Російською	88	52,4	52,4	69,0
Іншою мовою	45	26,8	26,8	95,8
Не буває таких ситуацій	7	4,2	4,2	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 34. [Пошук інформації в Інтернеті] Якою мовою Ви зазвичай користуєтеся у таких ситуаціях:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Українською	61	36,3	36,3	36,3
Російською	84	50,0	50,0	86,3
Іншою мовою	19	11,3	11,3	97,6
Не буває таких ситуацій	4	2,4	2,4	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 35. \$VzhytokOsnMovyFrequencies

	Responses		PercentofCases
	N	Percent	
для респондента ^a	40	15,3%	23,8%
[Боюся, що мене сприйматимуть несерйозно у зв'язку із використанням іншої мови]	6	2,3%	3,6%
Тому що цього потребує офіційний визначений регламент	8	3,1%	4,8%
Тому що маю принципову позицію щодо використання мов	143	54,6%	85,1%
[Тому що хочу стати своїм у колективі та в оточенні, розмовляючи цією мовою]	6	2,3%	3,6%
[Мені не байдуже, якою мовою розмовляти]	18	6,9%	10,7%
[Отримую втіху від використання своєї основної мови]	41	15,6%	24,4%

a. Dichotomygroup tabulatedatvalue 1.

Таблиця 36		[Тому що маю принципову позицію щодо використання мов] Оберіть не більше двох альтернатив, які найкраще пояснюють вжиток Вами Вашої	Індекс стійкості
PearsonCorrelation		1	,285*
Sig. (2-tailed)			,021
N		168	66
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	,285*	1
	Sig. (2-tailed)	,021	
	N	66	66

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Таблиця 37. \$PrychynuVykorystannyaUKR Frequencies

	Responses		PercentofCases
	N	Percent	
Тому що маю принципову позицію щодо використання мов	28	23,5%	41,2%
[Боюся, що мене сприйматимуть несерйозно у зв'язку із використанням іншої мови]	2	1,7%	2,9%
Тому що цього потребує офіційний визначений регламент	5	4,2%	7,4%
Мені просто зручно використовувати свою основну мову	50	42,0%	73,5%
[Тому що хочу стати своїм у колективі та в оточенні, розмовляючи цією мовою]	1	,8%	1,5%
[Мені не байдуже, якою мовою розмовляти]	13	10,9%	19,1%
[Отримую втіху від використання своєї основної мови]	20	16,8%	29,4%

Таблиця 38. \$PrychynyVykorystannyaRUS Frequencies

	Responses		PercentofCases
	N	Percent	
Тому що маю принципову позицію щодо використання мов	9	7,4%	10,6%
[Боюся, що мене сприйматимуть несерйозно у зв'язку із використанням іншої мови]	4	3,3%	4,7%
Тому що цього потребує офіційний визначений регламент	2	1,6%	2,4%
Мені просто зручно використовувати свою основну мову	80	65,6%	94,1%
[Тому що хочу стати своїм у колективі та в оточенні, розмовляючи цією мовою]	5	4,1%	5,9%
[Мені не байдуже, якою мовою розмовляти]	4	3,3%	4,7%
[Отримую втіху від використання своєї основної мови]	18	14,8%	21,2%
Total	122	100,0%	143,5%

a. Dichotomygroup tabulated at value 1.

Таблиця 39. \$prychynaperehoduFrequencies

	Responses		PercentofCases	
	N	Percent		
чому люди переходять на мову співрозмовника?	Хочуть завоювати довіру співрозмовника	69	24,5%	45,7%
	Вважають, що це допоможе уникнути мовного бар'єру	96	34,0%	63,6%
	За деяких обставин іншою мовою більш зручно виражати свої думки	64	22,7%	42,4%
	Мова співрозмовника видається більш солідною	15	5,3%	9,9%
	На це впливає страх осуду, пов'язаний із існуванням стереотипів про носіїв мови індивіда	38	13,5%	25,2%
	Total	282	100,0%	186,8%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Таблиця 40. \$PrychynyPerhoduUKR Frequencies

		Responses		PercentofCases
		N	Percent	
\$PrychynyPerhodu ^a	Хочуть завоювати довіру співрозмовника	17	15,5%	27,9%
	Вважають, що це допоможе уникнути мовного бар'єру	41	37,3%	67,2%
	За деяких обставин іншою мовою більш зручно виражати свої думки	28	25,5%	45,9%
	Мова співрозмовника видається більш солідною	8	7,3%	13,1%
	На це впливає страх осуду, пов'язаний із існуванням стереотипів про носіїв мови індивіда	16	14,5%	26,2%
Total		110	100,0%	180,3%

a. Dichotomygrouptabulatedatvalue 1.

Таблиця 41. \$PrychynyPerhoduRUS Frequencies

		Responses		PercentofCases
		N	Percent	
\$PrychynyPerhodu ^a	Хочуть завоювати довіру співрозмовника	48	32,7%	61,5%
	Вважають, що це допоможе уникнути мовного бар'єру	44	29,9%	56,4%
	За деяких обставин іншою мовою більш зручно виражати свої думки	30	20,4%	38,5%
	Мова співрозмовника видається більш солідною	6	4,1%	7,7%
	На це впливає страх осуду, пов'язаний із існуванням стереотипів про носіїв мови індивіда	19	12,9%	24,4%
Total		147	100,0%	188,5%

a. Dichotomygrouptabulatedatvalue 1.

Таблиця 42. Індекс стійкості (ukr)

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	низька мовна стійкість	8	4,8	12,1	12,1
	середня мовна стійкість	51	30,4	77,3	89,4
	висока мовна стійкість	7	4,2	10,6	100,0
	Total	66	39,3	100,0	
Missing	System	102	60,7		
Total		168	100,0		

Таблиця 43. індекс стійкості (rus)

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	низька мовна стійкість	31	18,5	36,9	36,9
	середня мовна стійкість	50	29,8	59,5	96,4
	висока мовна стійкість	3	1,8	3,6	100,0
	Total	84	50,0	100,0	
Missing	System	84	50,0		
Total		168	100,0		

Таблиця 44. Correlations

		A	Індекс стійкості
A	PearsonCorrelation	1	,370**
	Sig. (2-tailed)		,002
	N	168	66
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	,370**	1
	Sig. (2-tailed)	,002	
	N	66	66

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Таблиця 45. CorrelationsUKR

		A	Індекс стійкості
A	PearsonCorrelation	1	,370**
	Sig. (2-tailed)		,002
	N	168	66
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	,370**	1
	Sig. (2-tailed)	,002	
	N	66	66

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Таблиця 46. CorrelationsRUS

		індекс стійкості	A
індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,169
	Sig. (2-tailed)		,124
	N	84	84
A	PearsonCorrelation	,169	1
	Sig. (2-tailed)	,124	
	N	84	168

Таблиця 49. Наскільки часто у Вашому житті трапляються ситуації, за яких Ви переходите на мову співрозмовника зі своєї основної мови?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid Дуже часто, майже завжди	31	18,5	18,5	18,5
Часто, як правило	30	17,9	17,9	36,3
Час від часу	52	31,0	31,0	67,3
Рідко, майже не переходжу	51	30,4	30,4	97,6
Ніколи не переходжу на мову співрозмовника	4	2,4	2,4	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 50. Correlations

		індекс стійкості	chastotaPerehodu
індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,375**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	84	84
chastotaPerehodu	PearsonCorrelation	,375**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	84	168

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Таблиця 52. Оцініть, будь ласка, престижність використання російської мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непрестижно, 5 – дуже престижно

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	12	7,1	7,1	7,1
1 - абсолютно непрестижно	7	4,2	4,2	11,3
2	18	10,7	10,7	22,0
3	62	36,9	36,9	58,9
4	32	19,0	19,0	78,0
5 - дуже престижно	12	7,1	7,1	85,1
Важко відповісти	25	14,9	14,9	100,0

Таблиця 51. Оцініть, будь ласка, престижність використання української мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непрестижно, 5 – дуже престижно

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	12	7,1	7,1	7,1
Немає відповіді				
1 - абсолютно непрестижно	3	1,8	1,8	8,9
3	10	6,0	6,0	14,9
4	42	25,0	25,0	39,9
5 - дуже престижно	79	47,0	47,0	86,9
Важко відповісти	22	13,1	13,1	100,0

Таблиця 53. Оцініть, будь ласка, престижність використання англійської мови в Україні за п'ятибальною шкалою, де 1 - абсолютно непрестижно, 5 – дуже престижно

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid				
Немає відповіді	12	7,1	7,1	7,1
1 - абсолютно непрестижно	3	1,8	1,8	8,9
2	1	,6	,6	9,5
3	12	7,1	7,1	16,7
4	22	13,1	13,1	29,8
5 - дуже престижно	103	61,3	61,3	91,1
Важко відповісти	15	8,9	8,9	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 54. Чи знайомилися Ви особисто із положеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019)?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid				
Так, читав/читала документ	48	28,6	28,6	35,7
Ні, не читав/не читала	108	64,3	64,3	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 55. Оцініть ступінь власної підтримки Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної»:

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid				
Немає відповіді	120	71,4	71,4	71,4
Повністю підтримую	21	12,5	12,5	83,9
Більшою мірою підтримую, аніж не підтримую	13	7,7	7,7	91,7
Підтримую в одних аспектах, не підтримую в інших	6	3,6	3,6	95,2
Більшою мірою не підтримую	5	3,0	3,0	98,2
Повністю не підтримую	3	1,8	1,8	100,0
Total	168	100,0	100,0	

Таблиця 56. Чи стикалися Ви із дискримінацією носіїв української мови у будь-якій сфері життєдіяльності?

	Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid				
Так	37	22,0	23,7	23,7
Ні	119	70,8	76,3	100,0
Total	156	92,9	100,0	
Missing				
System	12	7,1		
Total	168	100,0		

Таблиця 57. Чи стикалися Ви із дискримінацією носіїв російської мови у будь-якій сфері життєдіяльності?

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	Так	59	35,1	37,8	37,8
	Ні	97	57,7	62,2	100,0
	Total	156	92,9	100,0	
Missing	System	12	7,1		
Total		168	100,0		

Таблиця 58. stiykistOtochennya

		Frequency	Percent	ValidPercent	CumulativePercent
Valid	низька мовна стійкість	10	6,0	7,2	7,2
	середня мовна стійкість	104	61,9	74,8	82,0
	висока мовна стійкість	25	14,9	18,0	100,0
	Total	139	82,7	100,0	
Missing	System	29	17,3		
Total		168	100,0		

Таблиця 59. CorrelationsUKR

		Індекс стійкості	stiykistOtochennya
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,244
	Sig. (2-tailed)		,075
	N	66	54
stiykistOtochennya	PearsonCorrelation	,244	1
	Sig. (2-tailed)	,075	
	N	54	139

Таблиця 60. Correlations

		Індекс стійкості	Тип населеного пункту батьків
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,082
	Sig. (2-tailed)		,555
	N	66	54
Тип населеного пункту батьків	PearsonCorrelation	,082	1
	Sig. (2-tailed)	,555	
	N	54	139

Таблиця 61. Correlations

		Тип населеного пункту батьків	індекс стійкості
Тип населеного пункту батьків	PearsonCorrelation	1	-,169
	Sig. (2-tailed)		,166
	N	139	69
індекс стійкості	PearsonCorrelation	-,169	1
	Sig. (2-tailed)	,166	
	N	69	84

Таблиця 62. Ваша рідна мова: * Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших батьків / осіб, які їх замінюють: Crosstabulation

			Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших батьків / осіб, які їх замінюють:						Total
			Меганополіс (більше 1 млн осіб)	Велике місто (500 тис – 1 млн)	Середнє місто (250 тис – 500 тис)	Мале місто (50 тис – 250 тис)	Селище міського типу/село (до 50 тис)	Важко відповісти	
Ваша рідна мова:	Інше	Count	1	3	1	2	0	1	8
		% within Ваша рідна мова:	12,5%	37,5%	12,5%	25,0%	,0%	12,5%	100,0%
	Українська	Count	19	21	3	14	26	27	110
		% within Ваша рідна мова:	17,3%	19,1%	2,7%	12,7%	23,6%	24,5%	100,0%
	Російська	Count	9	21	6	7	5	2	50
		% within Ваша рідна мова:	18,0%	42,0%	12,0%	14,0%	10,0%	4,0%	100,0%
Total		Count	29	45	10	23	31	30	168
		% within Ваша рідна мова:	17,3%	26,8%	6,0%	13,7%	18,5%	17,9%	100,0%

Таблиця 63. Correlations

		Індекс стійкостіUKR	батько
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,022
	Sig. (2-tailed)		,876
	N	66	54
батько	PearsonCorrelation	,022	1
	Sig. (2-tailed)	,876	
	N	54	139

Таблиця 64. Correlations

		Індекс стійкостіUKR	мати
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	-,079
	Sig. (2-tailed)		,569
	N	66	54
мати	PearsonCorrelation	-,079	1
	Sig. (2-tailed)	,569	
	N	54	139

Таблиця 65. Correlations

		батько	індекс стійкостіRUS
батько	PearsonCorrelation	1	,028
	Sig. (2-tailed)		,819
	N	139	69
індекс стійкості	PearsonCorrelation	,028	1
	Sig. (2-tailed)	,819	
	N	69	84

Таблиця 66. Correlations

		індекс стійкостіRUS	мати
індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	,015
	Sig. (2-tailed)		,903
	N	84	69
мати	PearsonCorrelation	,015	1
	Sig. (2-tailed)	,903	
	N	69	139

Таблиця 67. Correlations

		Індекс стійкості	Укажіть ТНП бабусі та дідуся
Індекс стійкості	PearsonCorrelation	1	-,164
	Sig. (2-tailed)		,235
	N	66	54
Укажіть ТНП бабусі та дідуся	PearsonCorrelation	-,164	1
	Sig. (2-tailed)	,235	
	N	54	138

Таблиця 68. Correlations

		Укажіть ТНП бабусі та дідуся	індекс стійкості
Укажіть ТНП бабусі та дідуся	PearsonCorrelation	1	-,138
	Sig. (2-tailed)		,261
	N	138	68
індекс стійкості	PearsonCorrelation	-,138	1
	Sig. (2-tailed)	,261	
	N	68	84

Таблиця 69. Ваша основна мова вжитку: * Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших дідуся/ бабусі (тих, з якими Ви підтримуєте більш систематичний ко Crosstabulation

			Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших дідуся/ бабусі (тих, з якими Ви підтримуєте більш систематичний ко						Total
			Немає відповіді	Мегаполіс (більше 1 млн осіб)	Велике місто (500 тис – 1 млн)	Середнє місто (250 тис – 500 тис)	Мале місто (50 тис – 250 тис)	Селище міського типу/село (до 50 тис)	
Ваша основна мова вжитку:	Російськ а	Count	17	18	5	12	11	22	85
		% within Ваша основна мова вжитку:	20,0%	21,2%	5,9%	14,1%	12,9%	25,9%	100,0%
Total		Count	17	18	5	12	11	22	85
		% within Ваша основна мова вжитку:	20,0%	21,2%	5,9%	14,1%	12,9%	25,9%	100,0%

Таблиця 70. Індекс стійкості * Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших батьків / осіб, які їх замінюють: Crosstabulation

			Укажіть вид населеного пункту, у якому минула більша частина життя Ваших батьків / осіб, які їх замінюють:						Total
				Мегаполіс (більше 1 млн осіб)	Велике місто (500 тис – 1 млн)	Середнє місто (250 тис – 500 тис)	Мале місто (50 тис – 250 тис)	Селище міського типу/село (до 50 тис)	
Індекс стійкості (UKR)	низька мовна стійкість	Count	1	3	0	1	1	2	8
		% within Індекс стійкості	12,5%	37,5%	,0%	12,5%	12,5%	25,0%	100,0%
	середня мовна стійкість	Count	10	2	2	4	13	20	51
		% within Індекс стійкості	19,6%	3,9%	3,9%	7,8%	25,5%	39,2%	100,0%
	висока мовна стійкість	Count	1	1	1	1	2	1	7
		% within Індекс стійкості	14,3%	14,3%	14,3%	14,3%	28,6%	14,3%	100,0%
Total		Count	12	6	3	6	16	23	66
		% within Індекс стійкості	18,2%	9,1%	4,5%	9,1%	24,2%	34,8%	100,0%

Таблиця 71. Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13,225 ^a	10	,211
Likelihood Ratio	10,629	10	,387
N of Valid Cases	66		

a. 15 cells (83,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,32.

Таблиця 72. Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,381 ^a	10	,864
Likelihood Ratio	5,879	10	,825
N of Valid Cases	66		

a. 15 cells (83,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

Таблиця 73. Ваша основна мова вжитку: * Оберіть, будь ласка, твердження, що відповідає рівню матеріальної забезпеченості Вашої родини: Crosstabulation

			Оберіть, будь ласка, твердження, що відповідає рівню матеріальної забезпеченості Вашої родини:						Total
			Не вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші потреби (транспорт, с	Вистачає грошей на їжу та найнеобхідніші речі, проте купувати тов	Вистачає грошей на їжу, найнеобхідніші речі та товари довготрива	Вистачає грошей на все перелічене, але не маю заощаджень чи маю не	Вистачає грошей на все перелічене, маю власні значні заощадження		
Ваша основна мова вжитку:	Інше	Count	1	1	2	7	3	1	15
		% within Ваша основна мова вжитку:	6,7%	6,7%	13,3%	46,7%	20,0%	6,7%	100,0%
Українська	Count	12	0	5	37	7	7	68	
	% within Ваша основна мова вжитку:	17,6%	,0%	7,4%	54,4%	10,3%	10,3%	100,0%	
Російська	Count	16	0	7	36	15	11	85	
	% within Ваша основна мова вжитку:	18,8%	,0%	8,2%	42,4%	17,6%	12,9%	100,0%	